

III. VÝCHODOSLOVENSKÝ TÁBOR OCHRANCOV PRÍRODY A KRAJINY

ÚSTREDNÝ VÝBOR SLOVENSKEHO ZVÄZU OCHRANCOV
PRÍRODY BRATISLAVA

OKRESNÝ NÁRODNÝ VÝBOR KOŠICE - VIDIEK

OKRESNÝ VÝBOR SLOVENSKEHO ZVÄZU OCHRANCOV
PRÍRODY A KRAJINY KOŠICE - VIDIEK

VÁŽENÍ PRIATELIA, OCHRANCOVIA PRÍRODY!

Mám úprimnú radosť, že okres Košice-vidiek bol práve v roku 35. výročia Slovenského národného povstania poverený pokračovať v tradícii Východoslovenských táborov ochrancov prírody a krajiny. Stretávajú sa na nich dobrovoľní ochrancovia prírody a rod vedením skúsených odborníkov, prácou v odborných sekciách, prehlbujú svoje vedomosti a pracovnú zručnosť. Vymenia si skúsenosti z organizácie a vlastnej práce. Oceňujeme skutočnosť, že tábory ochrancov prírody umožňujú plánovite sa oboznámovvať s prírodnými krásami, revolučnými tradíciami regiónu v ktorom sa tábor uskutočňuje. Prispievajú k propagácii hostiteľských okresov v rámci kraja, Slovenska, ČSSR a krajín socialistického spoločenstva.

Okres Košice-vidiek je konkrétnym dokladom veľkých spoločensko-ekonomických premien uskutočnených pod vedením Komunistickej strany a socialistického štátu, ktorých základy položila práve Slovenské národné povstanie a oslobodenie našej vlasti hrdinskou Sovietskou armádou.

Komplex prírodného prostredia okresu má značný potenciál prírodných zložiek. Najvýznamnejšou z nich je časť chránenej krajinskej oblasti Slovenský kras, 13 chránených prírodných rezervácií a 2 prírodné výtvory z ktorých najvýznamnejšími sú štátne prírodné rezervácie Šivec, Vozárka, Bokšov, Bujanov, Humenec, Veľký a Malý Milič, Marocká hoľa a projektované chránené územia Rankovských skál, Malej Izry, Kočšovej Hole, Páňovského lesea a ďalšie. Medzi najvýznamnejšie chránené prírodné výtvory patrí Herľanský gejzír a Malá Izra s malým prírodným jazierkom v terénnej depresii medzi súvislými komplexami horskej skupiny Miliča.

Okres má celý rád rekreačných oblastí slúžiacich oddychu pracujúcich mesta a okresu. Významné sú Vodné dielo Ružín, Bukovecká vodná nádrž, Čanianské jazero, jazero Izra, jazero Jasov a ďalšie.

Veľkú úlohu pri zachovaní týchto oblastí a ich sprostredkovaní pre oddych bude mať preto nie len štátna, ale aj dobrovoľná ochrana prírody a všetci občania, návštevníci týchto prekrásnych kútov našej vlasti. Nie náhodou sa totiž otázky ochrany životného prostredia, človeka a prírody dostávajú čoraz viac na popredné miesto v hierarchii politických a spoločenských úloh.

Netajíme sa záberom, využiť vzácnu príležitosť stretnutia sa s profesionálnymi i dobrovoľnými ochráncami prírody z celej Slovenskej socialistickej republiky i z bratských socialistických štátov. Želáme si, aby sa III. Východoslovenský tábor ochráncov prírody stal prínosom pre ochranu prírody nie len u nás, ale aj v ostatných okresoch a krajoch na Slovensku.

Srdečne vítam všetkých účastníkov III. Východoslovenského tábora ochráncov prírody v Drienoveckých kúpeľoch a želám im veľa zdravia, úspechov v záslužnej práci, pekných a trvalých dojmov.

JUDr. Ján Karap

vedúci odboru kultúry
Okresného národného výboru
Košice - vidiek

HISTORICKÁ, POLITICKO - EKONOMICKÁ A KULTÚRNO - SPOLOČENSKÁ CHARAKTERISTIKA OKRESU KOŠICE - VIDIEK.

Okres Košice-vidiek sa nachádza v južnej časti Východoslovenského kraja, uprostred ktorého sa nachádza krajské sídlo mesto Košice, ktoré je význačným priemyselným centrom, hlavne metalurgie na Slovensku, plní funkciu obchodného a administratívneho centra v kraji a z hľadiska školských služieb a kultúrnych zariadení v niektorých prípadoch má i celoslovenský význam. Okres Košice-vidiek je bezprostredným okolím mesta, potreby ktorého do značnej miery určujú jeho vývoj.

Pozostáva z dvoch odlišných častí, západnej s rozvinutejšou priemyselnou činnosťou a východnej s prevahou poľnohospodárskej výroby. Popri úlohách, vyplývajúcich z potrieb zásobovania mesta Košíc, okres plní funkciu rekreačného územia. Pre potreby priemyslu a služieb poskytuje pracovné sily z blízkeho a vzdialeného okolia. Dopravu osôb a materiálov zabezpečujú železničné trate s priebehom východ-západ a sever-juh a pomerne hustá cestná sieť.

Z etnického i kultúrneho hľadiska územie okresu vykazuje výrazné črty prechodnosti. Na juhu je maďarské etnikum, v Slovenskom rudohorí sa saské etnikum viac prispôbovalo miestnym potrebám obyvateľstva a nezachovalo si svoje dominujúce postavenie. Ostatnú časť obýva slovenské etnikum.

Najstaršie stopy po človeku na území okresu sa našli v jaskyniach na strednom Pohornádi pri obci Ružín a Veľká Lodina, ktoré objavil už v roku 1881 S. Roth a určil do obdobia paleolitu /staršia doba kamenná/. Paleolitické nálezy sa našli v Kechneci na terase Hornádu, v Seni, Barci, v jaskyni Jasov a inde. Neskôr je územie priechodného charakteru. Údolím Hornádu prúdilo obyvateľstvo z juhu na sever, dochádzalo ku častému miešaniu obyvateľstva a k častým zmenám obyvateľstva v jednotlivých osadách. Územie malo už v dobe predhistorickej svojich obyvateľov a človek na ňom prebýval nepretržite až do doby historickej.

Košická kotlina bola od najstarších čias až do doby sťahovania národov nepretržite obývaná. Obzvlášť to potvrdzujú kľúčové lokality v Košickej kotline, ako sú Barca a Seňa. Aj v období od začiatku nášho letopočtu do VI. storočia /nazývané dobou rímskou a sťahovania národov/, bola Košická kotlina obývaná. V prvých storočiach n.l. dochádza k značným etnickým presunom a vystupuje tu viac kmeňov. Našli sa nálezy rímsko-provinciálnych predmetov z Košíc a okolia, v Jasove, Obišovciach a ďalšie, svedčiace o čulom hospodárskom živote obyvateľstva.

Osídlenie Košickej kotliny Slovanmi bolo pomerne veľmi skoré, najneskôr v dobe sťahovania národov, lebo Avari ich tu už našli. O prítomnosti Slovanov svedčia archeologické nálezy v Barci avarske - slovanské pohrebisko a v obvode obce Valalíky.

Pri prieskumoch sa na územiach obcí Čhym, Lanec, Janík, Turnianská Nová Ves našli slovanské sídliská. V katastrálnom území obce Turnianská Nová Ves na vrchu Hradová sa našlo slovanské osídlenie a hradisko predfeudálne. Feudálny hrad vznikol na vrchu nad dnešnou obcou Turná nad Bodvou.

Hradisko nad obcou Obišovce svedčí o tom, že obec ležala na dôležitom strategickom mieste. Svedčí tiež o tom, že v Obišovciach nebola nikdy pretrhnutá kontinuita pôvodného slovan-ského obyvateľstva. Hradisko bolo v druhej polovici XV. storočia opustené a ďalej sa nespomína. Od IV. storočia vystupuje v dokladoch nový hrad na území obce Kysak na pravej strane Hornádu.

Starobylosť osídlenia jednotlivých území často dokladujú aj najstaršie zachované listiny, v ktorých sa uvádzajú opisy hraníc jednotlivých majetkov a zemí. Najstaršie listiny pochádzajú ešte z čias pred tatárskym vpádom a to prvá z roku 1230 týkajúca sa predaja zeme medzi Barcou a Krásnou nad Hornádom a druhá spomína obec Kechnec. Obidve listiny dosvedčujú, že už pred tatárskym vpádom bolo údolie Hornádu aj vedľajšie do-

liny zaľudnené. Stav potvrdzuje aj listina z roku 1248, ktorá sa týka darovania zeme južne od obce Šebastovce. Najstarším kláštorom na území Košickej kotliny, ale aj na území celého východného Slovenska, bolo benediktínske opátstvo P.Márie v Krásnej nad Hornádom, o ktorom sa dozvedáme už v roku 1143. Ďalším kláštorom na území je premoštrátske prepoštstvo v Jasove. Nezachovala sa pevná správa o jeho založení, ale vznikol už v druhej polovici XII. storočia. Roku 1243 sa prvý raz spomína Jasov vôbec v súvislosti udelenia mestských privilégií dedine Jasov, ktorá ležala na kláštorom majetku.

Najstarší doklad o KOŠICIACH sa pokúsilo zistiť v listine vydané jágerskou kapitulou v roku 1330. Pred tatárskym vpádom to bola už vyvinutá dedina, ktorá mala aj kostol. V XIII. storočí popri pôvodných obyvateľoch boli osídlení aj novoprišli nemeckí obyvatelia. Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom a nemeckí obyvatelia vykonávali obchod a remeslá. Po obožňaní Košíc mŕmí, k čomu došlo okolo roku 1290, sa uvádzajú ako mesto /civitas/. Roku 1347 sa Košice stali slobodným kráľovským mestom s právami Budína, mali úplnú, správnu, súdnu, právnu, hospodársku i náboženskú autonómiu. Roku 1657 dostali univerzitu, ktorá sa roku 1776 premenila na kráľovskú akadémiu a s ňou sa Bachovej vlády utvorili právnickú fakultu, ktorá existovala do roku 1921. Mesto veľmi utrpelo v období protitureckých vojen a odbojov uhorskej šľachty.

JASOV - na území dnešnej obce bolo už staré predhistorické osídlenie. Do Jasova zavčas preniklo aj slované osídlenie. Tatári po bitke pri rieke Slanej r. 1241 vypálili aj Jasov a v kláštore zhoreli privilegiálne listiny. Roku 1290 od kráľa Ondreja III. jasovský kláštor dostáva privilégium, že všade sa môže na majetkoch dolovať slobodneruďu, okrem striebra. išlo o zlato, železo, olovo, cín a tým, že časť musí odvádzať do kráľovskej pokladnice. Je pravdepodobné, že už niekedy po tatárskom vpáde sa v Jasove usadili prví nemeckí kolonisti a neskôr

v dôsledku baníctva prišli ďalší. Po získaní ďalších banských privilégií v priebehu XIV. storočia sa neustále vnašhal a stal sa trhovým mestom. Jasov bol v prvej polovici XV. storočia obývaný prevažne nemeckým obyvateľstvom, v ďalšom období sa pomáďarčil a podľa urbára z roku 1595 má už väčšina obyvateľov maďarské mená, nemecké a slovenské sú v menšine.

Roku 1312 - 20 bol vystavený na skale nad jaskyňou kráľovský hrad, ktorý po dobytí držal istý čas Ján Jiskra. Zanikol začiatkom XV. storočia a zachovali sa už iba zvyšky múrov a časť pevnostných valov. Farský kostol je gotický z XV. storočia. Kláštor je neskorobarokový, postavený v rokoch 1750-1766. Bohatá knižnica zriadená pri založení kláštora obsahuje vzácne knihy, ktoré sú majetkom Matice slovenskej. Okolo kláštora sa rozkladá francúzska sáhrada.

O meste MOLDAVA sa prvá zmienka objavuje v roku 1255, a to v zakladajúcej listine jasovského prepošstva, ako dedina kráľovských povozníkov. Roku 1317 Moldava sa spomína ako villa, ale mala už svoju mestskú radu. Bola teda v prvej polovici XIV. storočia už dôležitou križovatkou dvoch ciest a to z juhu Hornádu cez Moldavu na Spiš a z Gemera na Košice. Od polovice XIII. storočia, cez celý stredovek vystupuje Moldava ako nemecká dedina, nesečko a mesto. Od XIV. storočia prenikal do Moldavy z juhu maďarský element, postupne sa pomáďarčila.

Farský kostol gotický pochádza z XV. storočia, ktorý v XVIII. storočí bol upravený. Mesto bolo sídlom strážňovského obvodu, kultúrnym centrom so starobyľou školou a knižnicou. Po oslobodení bola sídlom okresu a neskôr aj sa začlenila do okresu Košice pri územnej reorganizácii v roku 1960.

Roku 1255 sa spomína hrad a dedina, dnešný DRIENOVEC. Roku 1345 pri opise hraníc mesta Moldavy sa spomína už dedina Drienovec, ako kráľovská s výsadou vyberania mýta. Asi po tatárskom vpáde mohli tu byť usadení kráľovskí povozníci maďarskej národnosti. Zaoberali sa aj poľnohospodárstvom. Po roku 1349

sa obec dostala do rúk šľachty, nemeckí hostia stratili svoje výsady a obec sa stala poddanskou dedinou. Nemeckí hostia sa postupne vysťahovali a obec sa pomaďarčila. Koncom XVIII. storočia dal kašiel dostaviť rožňavský biskup. Pársky kostol bol postavený v barokovoklasistickom slohu v roku 1775.

MEDZEV pozostávajúci z Nižného a Vyšného Medzeva vznikol v XIV. storočí. Skoršie zmienky neexistujú ani v čase vydania novozakladajúcej listiny jasovského prepošstva z roku 1255 ani pri opise hraníc chotára mesta Smolníka z roku 1332. Od svojho založenia bol osídlený nemeckým obyvateľstvom, ktoré sa udržalo až do XX. storočia. Nižný Medzev mal lepšie podmienky pre poľnohospodárstvo, ale aj pre výstavbu hámrov na rieke Bodve. Vyšný Medzev bol zase bližšie k baníctvu a ťažbe rúd. Zachovali sa hámre, ako technické pamiatky, niektoré boli donedávna v prevádzke.

ŠTÓS vznikol na území chotára mesta Smolníka po roku 1332. Prvá zmienka o Štóse je z roku 1407 v majetkových sporoch. Od založenia bol osídlený nemeckým obyvateľstvom a do roku 1881 sa počítal k Spišskej stolici. Od roku 1565 bol tu značný prílev maďarského obyvateľstva utekajúceho pred Turkami. Obyvateľstvo sa zaoberalo ťažbou a spracovaním rúd, hlavne železa a výrobou železných výrobkov v hámroch.

ZLATÁ IDKA sa prvý raz uvádza v dokladoch z roku 1349. Pôvodné obyvateľstvo nemecké sa zaoberalo ťažbou rúd. Po úpadku stredovekého dolovania pôvodný nemecký element sa odsťahoval a v XVI. storočí sa tu objavuje novšie nemecké osídlenie, ktorého obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, predovšetkým chovom poľnohospodárskych zvierat.

TURŇA NAD BODVOU sa prvý raz spomína roku 1263 a dosiahla už skôr aj isté výsady od ostrihomského arcibiskupa a jeho predchodcov. V jednej listine z roku 1409 sa spomína ako mestčko a v inej ako oppidum /opevnenie/ s právom vyberať mýto.

V časoch stavovských povstaní sa značne vyludnila. Po roku 1720 sa sem nasťahovalo veľa slovenských obyvateľov, ktorí sa pomohli.

Hrad postavený okolo roku 1357, ďalšia správa o hrade je z roku 1406, keď došlo k sporom medzi kráľom a vzdialenejšími príbuznými vymretej rodiny Jána z Turny. O turnianskom kráľovskom majetku sa zachovala správa z roku 1198. Po vystavení hradu Turna okolo roku 1357 dedina Háj patrila neustále k tomuto hradu. Roku 1409, keď kráľ Žigmund vymieňa hrad Turna s príslušenstvom, Hačava a Turnianska Nová Ves sa uvádzajú v listine, že prvá je prázdna /deserte/ a druhá je zaľudnená.

O ďalších dedinách sa objavujú správy pomerne neskoro. Po pustošivom tatárskom vpáde r. 1241 za ktorého trpelo zvlášť obyvateľstvo v otvorenom Potisí, maďarské obyvateľstvo sa tlačí do uzavretejších a chránenejších údolí riek Hornádu, Bodvy a ich prítokov, lebo očakáva možnosť ďalšieho vpádu Tatárov. Káľovské donácie v tomto období dostávali zvlášť ľudia pochádzajúci z juhu, a tak na území v druhej polovici XIII. storočia sa vytvára početne maďarské zemianstvo. Kráľ dáva často pôdu, ktorá predtým patrila k jeho kráľovským hradom novým obyvateľom maďarského pôvodu.

Z povodia rieky Olšavy sa nezachovali nijaké opisy hraníc dedín zo stredoveku. Pri hornom toku rieky Olšavy, v oblasti lipoveckého panstva zachovala sa listina z roku 1282 o delbe lipoveckého panstva medzi dvoma vetvami rodu Aba. Pomerne viac dokladov sa zachovalo o stredovekých názvoch dedín.

Hrad SLANEC vznikol po roku 1270 ako stredoveký feudálny hrad, ktorý držala slanská vetva rodu Aba. Najstaršiu správu o hrade Slanec máme z r. 1281, keď sa v ňom uzavrel so svojimi ľuďmi nemecký palatín Finka. Kráľ Ladislav IV. ho v auguste 1281 dobíjal. Roku 1330 vymenili páni hrad s ďalším príslušenstvom s Villermom Dengethom, županom spišským a abanským za

jeho majetky v Šarišskej stolici. Na začiatku XVIII. storočia došlo v dôsledku vojen a moru v Slanci a jeho najbližšom okolí k silnému vyľudneniu a za súpisu roku 1715 boli dediny Slančík, Kalša a Ruskov úplne vyľudnené. Po roku 1715 znovu sa začali zaľudňovať a do dedín prišlo mnoho slovenského obyvateľstva. Územie Slanca, na ktorom sa vyvinuli dediny Slanec a Slančík, malo veľký význam, lebo ležalo pri prastarej ceste vedúcej zo Zemplína k rieke Toryse. Najvyšší vrchol nad touto cestou slúžil v najstarších časoch ako strážny vrch na ochranu tejto cesty, teda už pred vznikom kamenného feudálneho hradu.

SLANSKÉ NOVÉ MESTO sa neuvádza roku 1327 pri opise hraníc Kalše. V listine z roku 1369 sa obyvatelia Slanského Nového Mesta uvádzajú, ako kráľovskí hostia, a v listine z r. 1383 tiež ako mešťania alebo hostia. V listine z roku 1392 sa uvádza ako mesto. Pôvodne bolo kráľovským mestom, ktoré mohlo byť osídlené medzi rokmi 1327 - 1334.

Po dobytí hradu Slanca r. 1678 Thokölyno vojskami a po vypálení a demolovaní hradu roku 1679 celé panstvo bolo značne vyľudnené a v nepokojných časoch sa obyvateľstvo rozprchlo.

SVINICA je stará dedina, kde bolo staré hradisko, ktorého stopy siahajú do ďalekej minulosti. Predfeudálny hrad mal rôzne funkcie. V dokladoch sa dedina uvádza roku 1276. V druhej polovici XIII. storočia to bola už vyvinutá dedina. Význam vzrástol tým, že sa stala sídlom rodiaceho sa svinického panstva. Pri panskom sídle vznikol aj kostol. Kostol neskororomanskoranogotický mohol vzniknúť, keď už bezpečne existovalo panské sídlo. Istý čas patril aj paulínom, ktorí tu mali kláštor. Skladá sa z neskorogotického presbytéria a z lode, na južnej strane so zachovaným románskym oknom. V tomto období je opravený a bude slúžiť kultúrnym účelom. Svinické panstvo sa v XIV. storočí rozrástlo vznikom nových dedín. Z listiny kráľovnej Alžbety z roku 1384 vyplýva, že po smrti vlastníka /bez mužského

potočka/ jeho majetky pripadli korune a boli darované päťkostolnému biskupovi Valentínovi a jeho príbuzenstvu. Išlo o dediny Svinica, Bičovce, Bačkovík, Čakanovce, Radvovce, Žirovce, Nižná Kamenica, Košický Klečenov, Ťahanovce a Banské. Biskup Valentín už roku 1390 vymenil svinické panstvo s kráľom. Roku 1601 patrila Svinica k hradnému panstvu Trebišov. Na rozhraní XVII. - XVIII. storočia aj tu upadol počet obyvateľstva. V oblasti Svinice v XVIII. storočí už prevažoval slovenský živel. Zohrala tu svoju vážnu úlohu aj reformácia, ktorá sa silne rozšírila. V druhej polovici XVI. storočia sa ujal medzi Slovákami Lutherova reformácia, kým medzi Maďarmi Kalvínova reformácia. Keďže bolo málo slovenských kňazov, prichádzali sem maďarskí kňazi z juhu, ktorí sa klonili ku kalvinizmu tak sa stalo, že aj v slovenských dedinách pôsobením maďarských kňazov pri rieke Olšave v druhej polovici XVI. storočia sa rozšíril kalvinizmus a silne sa pomaďarčovalo.

Obec HERĽANY mohla vzniknúť niekedy medzi rokmi 1431-1487. Neuvádzajú sa medzi príslušenstvom svinického panstva v rokoch 1384 - 1398, ba nespomínajú sa ani v súpise Aban-janskej stolice. Bližšie sa spomínajú až pri súpise roku 1564. Roku 1601 patrili Herľany do Trebišovského hradného panstva. V časoch vyludnenia sa obyvateľstvo rozprchlo a v súpisoch z rokov 1715 a 1720 sa vôbec nespomínajú, ba ani v cirkevných záznamoch z roku 1746 lexikóne z r. 1773. Až v XVII. storočí boli známe kúpele, kam chodili Košičania a Zemplínčania.

ROZHANOVCE sa prvý raz spomínajú roku 1270. Neskôr sa stali sídlom panstva kedy vznikol aj kostol. Roku 1312 došlo k známej bitke pri Rozhanovciach medzi kráľom Karolom a jeho odporcami palatína Omodeja. Kráľ zvíťazil a často sa Rozhanovce spomínajú v darovacích listinách.

Územie okresu z priemyselného hľadiska malo významnú úlohu už v minulosti. Už v počiatočnom štádiu rozvoja priemyselnej

výroby sa vytvorili dve samostatné jednotky, ktorých vývin bol podmienený faktormi geografického prostredia rôzneho charakteru. Severozápadnú časť územia zaberá Spišsko-gemerské rudohorie, ktoré je najvýdatnejšiou rúdnuou oblasťou. Obyvateľstvo Štósu, Medzeva, Poproča, Rudníka, Zlatej Idky a ďalších obcí už od dávnych čias sa zaoberalo ťažbou rúd. Najväčší rozkvet dosiahlo baníctvo v období feudalizmu. Zásoby dostupné na tohto obdobie sa postupne zmenšovali a ich ťažba postupne zanikla. Trvalejšiu formu si udržalo v hospodárskej činnosti železiarstvo a spracovanie kovov. Železiarstvo má niekoľko štádií vývoja. V počiatkoch sa tavilo v pohyblivých jamách v blízkosti rúdnych zdrojov a paliva. Od konca 14. a začiatkom 15. storočia sa používajú modernejšie spôsoby. Vysoké pece sa začali stavať v 18. - 19. storočí. Najstaršia bola postavená roku 1780 v Jasove, pri ktorej boli vyhne a jeden hámor na skúšňovanie železa. V rokoch 1848 - 67 železiarstvo sa lokalizovalo v obciach Medzev, Jasov, Košické Hámy, Hýľov, Myslava a Bukovec.

Na železiarsku výrobu nadväzovala kovospracujúca výroba. V Štóse v roku 1723 bol založený nožiarský cech. Najstaršia cechova kniha sa vzťahuje k roku 1638, podľa ktorej medzevskí kováči v hámoroch vyrábali motyky, sekery, lopaty a rýle. Bolo tu aj stredisko výroby klincov. Do roku 1869 boli hlavnými dodávateľmi suroviny Jasov a Prakovce. V rokoch 1848 - 50 sa v hámoroch vyrábali výrobky na objednávku pre armádu /bodáky, podkovy, aj pušky a iné/.

Druhým centrom rozvoja priemyselnej výroby bolo mesto Košice s niekoľkými väčšími priemyselnými továrňami /spracovanie tabaku, porcelánka a iné/. Priemyselná výroba bola, ako aj v celom Uhorsku do roku 1848, veľmi primitívna a značne zaostala. Dôležitým medzníkom bolo až zrušenie poddanstva, čím sa umocňuje rýchly rozvoj kapitalizmu.

Na ďalší rozvoj priemyslu mali vplyv: Rakúsko - uhorské vyrovnania v roku 1867, pomerne rýchly rozvoj železničnej dopravy. Roku 1860 dosiahli Košice spojenie s Budapešťou, roku 1870 bola vybudovaná železničná trať Košice-Michaelsony, 1871-72 sa ukončila výstavba trate Košice - Bohumín a roku 1873 postavená trať smerom na Prešov. Priemysel sa začína rozvíjať aj mimo mesta Košíc. V roku 1902 - 1904 vznikla v Družstevnej p/H. chemická továreň na spracovanie miestnych pyritov.

Došlo k založeniu drevospracujúcich závodov v Medzeve a Jasove.

Rozpadom Rakúsko - Uhorska v roku 1918 vznikli špecifické hospodárske pomery. Česká buržoázia sa uchopila moci a využila ju pre svoje ciele. V konkurenčnom boji zvíťazila výroba v českých krajinách, kde vo svoj prospech využila buržoázia tarifnú politiku a nižšie dopravné náklady. Okrem toho priemysel bol úzko spojený s územím Maďarska, ktoré vystupovalo ako základňa surovín a odbytová oblasť, ktoré zväzky odpadli po roku 1918. Priemyselná výroba sa obmedzovala. Počet zamestnancov sa znižoval. Vytvorením Slovenského štátu časť územia bola pripojená k Maďarsku a hospodárska situácia sa ďalej zhoršila.

Politicko - hospodárske zmeny nastali po oslobodení našej vlasti v roku 1945 v dôsledku prechodu politickej moci z rúk buržoázie do rúk robotníckej triedy vo februári 1948. V ekonomike začali platiť nové ekonomické zákony. Vzhľadom na novovytvorené podmienky sa zaznamenáva rozvoj priemyslu. Z hľadiska výrobného charakteru priemysel lokalizovaný na území okresu sa delí na skupiny: ťažobný, spracovateľský, miestny. Materiálnou základňou priemyslu bol výskyt rúd. Na bani Rúfus v Poproči bola ťažba zastavená v roku 1962 a na ďalších neskôr. Postupne zanikala stará banícka tradícia a na ňu naväzujúca spracovateľská výroba.

V doline Hornádu sa ťažia kvalitné štrkopiesky, ktoré slúžia ako základná surovina v závodoch na výrobu stavebných hmôt. Ďalší proces socialistickej industrializácie značne zme-

nil ekonomický, sociálny a kultúrny život okresu a podkúšil výstavbu ďalších závodov, ako Prefa v Krásnej n/H., Družstevnej pri Hornáde, Turnianskom Podhradí, výrobnú prefabrikátov v Kysaku, železnično-priemyselný stavebný závod v Čani, závod inžinierskych a priemyselných prefabrikácií v Gécí, vápencový lom na Včelároch, Vsl. kameňolomy a štrkopiesky v Krásnej n/H., Hraničnej p/H., Slanci, Trebejove. Na báze vápencov sa vybuďovala vápenka a cementáreň v Turnianskom Podhradí. Dedičné tradície majú závody v Medzeve, Štóse a v Moldave n/B., kde sú závody kovospracujúce nového zamerania. Okres sa od oslobodenia zmenil z charakteru poľnohospodárskeho na poľnohospodársko-priemyselný.

Výrazne zmeny sa zaznamenali aj v poľnohospodárskej výrobe, ktorá prešla od malovýrobných foriem na veľkoplošné obhospodarovanie pozemkov pri využívaní špecializácie, kooperácie koncentrácie. V roku 1960 dosiahol okres výnos u pšenice 15,9 q z ha, do roku 1976 produkcia sa zvýšila na 37 q, u jačmeňa 19,7 q na 37,2 q v roku 1976. Produkcia zemiakov sa zvýšila zo 61,5 q v roku 1970 na 127,7 q z ha v roku 1975. V živočíšnej výrobe napríklad na 100 ha poľnohospodárskej pôdy sa nakúpilo v roku 1970 v okrese 37 378 l mlieka a v roku 1975 sa dosiahol nákup 47 220 l mlieka. V nákupe jatočných ošivených na 100 ha poľnohospodárskej pôdy sa v roku 1970 dosiahlo 7 921 kg a v roku 1975 už 12 856 kg. Z uvedených príkladov plynie, že poľnohospodárska produkcia sa podstatne zvýšila a ďalej zvyšuje.

Zlepšenie sa dosiahlo aj vo vybavenosti obcí. Kým v roku 1970 bolo 20 obcí s vodovodnou sieťou, ich počet v roku 1975 sa zvýšil na 28 obcí. Dĺžka vodovodnej siete vzrástla zo 121 kilometrov v roku 1970 na 196 km v roku 1975.

Za uplynulých 30 rokov socialistickej výstavby sa v okrese postavilo 46 ZDS so 450 učebňami, 34 školských jedální v kto-

rých sa stravuje cez 5 100 žiakov. V okrese máme 99 materských škôl so 165 triedami, ktoré navštevuje 4 390 d. tí. Od oslobodenia sa v okrese vybudovalo 35 kultúrnych domov, 20 kín a 119 miestnych ľudových knižníc, 8 zdravotných stredísk. Počet lekárov sa zvýšil z 9 v r. 1948 na 159 v r. 1977. Za uplynulých 30 rokov vzrástol počet maloobchodných predajní z 207 na 337 a počet závodov verejného stravovania zo 108 na 193 a pod.

REVOLUČNÉ TRADÍCIE OKRESU KOŠICE - VIDIEK.

Ohlas Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie u nás vyvolal silný rast triedného uvedomenia v robotníckom hnutí. Vo vzťahu k prvému socialistickému štátu sa rozvíjali city proletárskeho internacionalizmu, ktorý umožnil pracujúcim nachádzať správne stanoviská k svetovému revolučnému procesu.

Na formovanie postojov proletariátu a rozvoj robotníckeho hnutia v okrese mala veľký vplyv Veľká októbrová revolúcia vyhlásenie Maďarskej republiky rád a Slovenskej republiky rád v roku 1919. Do Červenej armády vstupovali aj naši občania, aby pomohli ubrániť výdobytky Slovenskej republiky rád a Maďarskej republiky rád.

Boj proletariátu okresu proti vykorisťovaniu buržoáziou a za sociálne istoty bol pevne v rukách komunistov. Proletariát bol organizovaný v Červených odboroch, Komunistickom zväze mládeže a Červenom športovom hnutí. Zvlášť silné tieto hnutia boli v Medzeve, Moldave, Štóse a Luciabani, v oblasti zastúpenej kovorobotníkmi z malých tovární a lesnými robotníkmi. Silnú tradíciu v okrese mali prvomájové sprievody.

Robotníci štrajkovým hnutím bojovali za zvýšenie miezd a sociálne istoty. Z mnohých štrajkov je potrebné spomenúť štrajk kovorobotníkov z Moldavy a Medzeva v novembri a decembri 1923,

stávku 67 robotníkov na pile firmy Ereiner v Nižnom Medzeve.

Za predmníchovskej republiky bolo silné robotnícke hnutie v Štóse, kde mali komunisti veľké sympatie obyvateľstva. Komunisti tu pri voľbách štyri krát získali väčšiu polovicu hlasov. Komunistická strana organizovala štrajky v továrni Komporday a štrajky lesných robotníkov.

1. augusta 1928 bola v Štóse organizovaná mohutná demonštrácia, po ktorej bolo súdených 60 občanov. Veľký podiel na formovanie svetového názoru proletariátu a protifašistické zmýšľanie mal Zoltán Fábry, maďarský spisovateľ a antifašista, ktorý žil v Štóse. Proletariátu poskytoval svoju knižnicu, bohatú na pokrokovú literatúru.

Silné pozície mali komunisti v Medzeve. Vo voľbách v máji 1938 komunisti voľby vyhrali. Z 28 poslancov 13 boli komunisti. Po výzve Komunistickej strany na pomoc Španielsku sa hlásili komunisti z celej republiky, aby pomohli španielskemu ľudu bojovať proti fašizmu a za mier. Medzi inými to boli aj komunisti nášho okresu, ako napr. Ján Gôrčoš z Lucibane, Ján Drina z Poproča.

Mníchovská zrada a kapitulácia vládnucej buržoázie v roku 1939 mala pre ďalší rozvoj ČSR katastrofálne následky. V marci 1939 bol vyhlásený tzv. Slovenský štát. Proti fašizmu a Tudačkej demogónii sa postavila Komunistická strana, ktorá zahájila boj. Zo začiatku politicko-ideový, neskôr ozbrojený vo forme partizánskeho hnutia. V rokoch 1939, keď bola zakázaná komunistická strana, boli preverené zoznamy osôb, ktorí mali prejsť do ilegality a činnosť bola organizovaná v 3 - 4 členných bunkách. Činnosť buniek bola riadená ilegálnymi okresnými výbormi, oblasťnými ilegálnymi výbormi a ústrednými ilegálnymi výbormi. Činnosť komunistických buniek sa orientovala na ideologický boj proti fašizmu, rozširovanie letákov v ktorých sa brojilo proti

vojne, vyzývali ľud do boja proti fašizmu. Letáky, rozširované ilegálnymi pracovníkmi sa objavovali prakticky na území celého nášho okresu, ale najmä na Medzevsku, kde pracovalo v ilegálnom hnutí mnoho komunistov. Okresný ilegálny výbor Komunistickej strany pre Medzev a okolie bol v Smolníku. Členom Okresného ilegálneho výboru bol aj náš občan z Medzeva s. Michal Schmotzer.

Komunistická strana započala organizovať ozbrojený odpor vytváraním bojových jánošíkovských družín, ktoré sa neskôr stali základom partizánskych skupín.

Na území nášho okresu vznikla jedna z prvých bojových jánošíkovských družín vo Východoslovenskom kraji. Bojová jánošíkovská družina založená M. Schmotzerom a V. Müllerom z Medzeva a súdruhmi z bývalého Gelnického okresu sa stala základom pre založenie partizánskej skupiny nemeckých antifašistov E. Thälmana. Po vyzrazení ilegálneho vedenia strany v roku 1943 bolo vedenie medzevského hnutia uväznené v Ilave.

1. septembra 1944 sa súdruhom podarilo za pomoci ilegálneho hnutia újsť z väzenia. Súdruhovia sa prihlásili na ÚV KSS v povstaleckej Banskej Bystrici, odkiaľ boli vyslaní na Medzevsko organizovať protifašistický odboj. 8. septembra 1944 súdruhovia na Medzevsku zvolali poradu a už 11. septembra 1944 sa prihlásilo 100 dobrovoľníkov - zväčša komsomolcov. Pri organizovaní partizánskej skupiny nemeckými antifašistami E. Thälmana vstupilo do tejto skupiny aj 25 občanov obce Štós.

Z 12. a 13. septembra sa partizánska skupina E. Thälmana spojila s brigádou mjr. Martynova. V štábe partizánskej skupiny boli medzevskí antifašisti V. Müller, M. Schotzer a Hübner zo Štósu. Medzevskí antifašisti bojovali aj v iných partizánskych skupinách, napr. v oddiele Ščors bojovali dvá násti, v oddiele Sneživského dvaja. V partizánskej brigáde mjr. Martynova bojovalo okrem nemeckých antifašistov 13 národností.

Vo veľkom rozsahu boli rozširované letáky, brožúry, neslá, plagáty a iné protifašistické výtlačky. Tieto otvorene vyzývali do boja proti klérofašistickej vláde, proti jej vojrovej a protisovietskej politike.

Partizáni poškodzovali telefónne a telegrafné linky, prepadávali stráže, odzbrojovali žandárske stanice a rušili tyl nemeckej armády.

V období príprav a začatia Karpatsko-dukelskej operácie, na pomoc Slovenskému národnému povstaniu bolo na území nášho okresu vysadených niekoľko organizáčných partizánskych skupín. Na základe mjr. Martynova pri obci Opatka boli vysadené skupiny Vorošilov, Sadilenko, Longvinenko, Vladimírov. Tieto organizátorske partizánske skupiny od októbra 1944 pôsobili samostatne, alebo vo väčších skupinách na území stredného Slovenska. Občania obce Opatka a Košická Béla všemožne pomáhali partizánom pri zásobovaní.

Vo výchovnej časti nášho okresu aktívnu činnosť vyvíjala partizánska brigáda Čapajeva. Partizánska základňa v Slanských horách, kde sa nachádzala brigáda Čapajev, poskytovala veľmi dobré možnosti pre uskutočňovanie bojových a deštruktívnych akcií. Štáb partizánskej brigády Čapajev venoval veľkú pozornosť železničnej trati Košice - Kysak - Margecany, ktorá bola dôležitá pre presun nemeckých transportov. Jednou z veľmi dôležitých akcií bolo vyhodenie veľkého železničného mosta v Kostolnoch n/H. 9. augusta 1944. Akciu vykonala početná skupina partizánov, ktorá odzbrojila strážny oddiel. Súčasne druhá skupina partizánov vyhodila železničnú trať na dvoch miestach. Na opravu mosta bola vyslaná ženijná rota, ktorá ho mala chrániť. Partizáni strážny oddiel odzbrojili, pričom na trati Kysak - Margecany pri Veľkej Lodine získali veľké množstvo zbraní, strelivá a materiál. Touto akciou bola na dlhší čas prerušená doprava a partizáni získali cennú

výsbroj. 3. septembra 1944 Čapajevovci zaútočili na Obišovce za podpory piatich tankov. Z Kysaku bol fašistor poslaný na pomoc pancierový vlak, ktorý zahájil zbesilu prešľapu. Sovietsky partizán Sedov protitankovou minou vlak poškodil natoľko, že bol nútený ustúpiť.

Na území nášho okresu operovala aj partizánska skupina maďarských antifašistov Petőfi csopert, ktorú organizoval J. Farby z Rožňavy. Členmi skupiny boli aj občania nášho okresu. V decembri 1944 pôsobila skupina v okolí Kojšovej hole. Pri prechode partizánskej skupiny Petőfi cez front k Sovietskej armáde pri Hačave, bola časť partizánov zajatá. Dvadsať partizánov boli popravení fašistami v Medzeve.

Po oslobodení našej vlasti na znak vďaky Sovietskej armáde a na pamiatku padlým za našu slobodu, vybudovali obyvatelia okresu Košice-vídiak mnoho pamätníkov, pomníkov, vo všetkých obciach nášho okresu odhalili pamätné tabule.

V boji o Dargovský priesmyk padlo a bolo ranených vyše 22 000 sovietskych vojakov. Na mieste bojov proti nemeckým fašistom bol postavený pamätník. Tvorí mohutný blokový priedestál a na ňom súsošie v nadživotnej veľkosti. Dominujúcou postavou pamätníka je sovietsky vojak a po jeho stranách muž s kladivom a žena s kyticou. Autorom pomníka je akademický sochár V. Löffler.

V skároši je postavený pamätník osloboditeľom prvej obce okresu, kde padlo 106 príslušníkov Sovietskej armády. V areáli pamätníka sa nachádzajú aj zbrane a hrob neznámeho vojaka.

Ďalšie pomníky vďaky za naše oslobodenie boli postavené a odhalené padlým príslušníkom Sovietskej armády v obciach Janík, Slanec, Kalša, Buzica, Mokrance, Rešica, Nová Bodva, Družstevná nad Hornádom a iných.

Na pamiatku padlým v Slovenskom národnom povstaní stoja pomníky v Medzeve, Kysaku, Obišovciach, Štóse, Zlatej Idke, Košickej Belej a Opátke. Z pamätných tabúl na pamiatku obe-

tiaz Slovenského národného povstania treba spomenúť najmä pamätné tabule partizánskej skupine Nevského a Petöfi vo Vyšnom Klatove, partizánskej skupine mjr. Martynova v Medzeve, padlým partizánom O. Husárcovi, J. Lelákovi z Medzeva a neznámim partizánom v Zlatej Idke a v Péderi.

Revolúčne tradície našej robotníckej triedy a jej vodkyne Komunistickej strany sa stali zdrojom socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu pre všetkých pracujúcich a najmä mladú generáciu. Mládež si ctí výdobytky socializmu, za ktoré proletariát pod vedením Komunistickej strany musel svádzať ťažké boje a s úctou si pripomína padlých a živých bojovníkov za lepšiu zajtrajšok.

CHARAKTERISTIKA PRÍRODNÉHO PROSTREDIA OKRESU KOŠICE - VIDIEK. GEOLOGICKÝ A GEOGRAFICKÝ PREHĽAD.

Územie okresu Košice-vidiek patrí k Západným Karpatom vnútorným s tromi pod sústavami a to: pod sústavou rudohorskou, do ktorej patrí Slovenské rudohorie a Slovenský kras, pod sústavou vulkanických pohorí do ktorej patria Košická kotlina, Bodovianska vrchovina a Slanské vrchy, pod sústava Západných Beskýd zasahuje na severe okresu po ľavej strane toku Hornádu Šarišskou vrchovinou.

Územie okresu tvoria tieto geografické celky:

Slovenské rudohorie, zasahuje na územie okresu svojimi východnými svahmi, ktoré predstavujú rozčlenenú vrchovinu a vyššiu pahorkatinu. Na jeho stavbe sa zúčastňujú prevážne paleozoické horniny a to najmä fylity, granity, pieskovce, bridlice, kremence, drobnozrné slenpence, kryštálieke vápence a kremité posfýry. Aj napriek veľkej pestrosti geologického zloženia, no pre malú rozdielnosť v geomorfologickej hodnote hornín je relief pohoria /okrem trasových pásem/ hladko modelovaných a málo rozmanitých. V priestore Kysak - Družstevna p/H. a Košice - Kavečany nachádzajú sa mezozoické kryhy, ktoré sú budované prevážne karbonatickými horninami.

Relief Slovenského rudohoria sa vyznačuje hlboko rozčleneným hornatým reliéfom s relatívnymi výškami pohybujúcimi sa v rozpätí 300 - 600 m n.m. Chrbty sa pohybujú v rozmedzí 600 - 1 246 m n.m. Reliéf chrbtov a rázsoh je v celku hladko modelovaný s početnými sedlami, výnimočne s drobnými skálnymi zrubmi. Údolia sú hlboko vrezané, silne zovreté bez vyvinutejších poriečnych nív.

Podľa priebehu chrbta Slovenského rudohoria možno jeho svah, ktorý klesá ku Košickej kotline rozdeliť do niekoľkých častí. Skupinu Vysokého vrchu budujú pruhy vrstiev tatrídneho a gemerídneho mezozoika a mladšieho paleozoika /karbón-perm/. Majú smer SZ - JV. Podľa Hornádu vystupujú z tatrídneho obalu ako ostrovy drobné klemby so žulovými jadrami. V reliéfe sa tieto klemby nevynímajú. Zato triasové dolomity medzi klembami zreteľne vystúpajú vo výchovnam okolí Sokoľa až do blízkosti Kavečian.

Rozvodný chrbát medzi Črmeľskou dolinou a dolinou Hornádu od Hrbku cez Čecatovú na Vysoký vrch viaže sa na vrstevný sled jurských vápencov a dolomitov stredného triasu. Rozvodný chrbát s Kamenným hrbom a Kuriškovou a medzi Črmeľskou dolinou a Klatovským výbežkom Košickej kotliny s dolinou Myslavského potoka viaže sa zas na sled tvrdých kremitých porfýrov.

Klemba Kojšovej hole s Kloptane dvíha sa na západ od Ťahodnej. Kojšova hoľa predstavuje vrchol mlado-treťohornej čiastkovej klemby Slovenského rudohoria. Na rázsochách a najmä na vrchole klemby sa zachovali dosiaľ zvyšky pôvodne plochejšieho reliéfu, ktorý bol klembovitým zdvihom deformovaný a rozrytý potokmi. Sú to horné úseky potokov Zimná voda, Tokáren, Opátka, Ida, Zábava a Humel. Od Kleptane klesá hlavný chrbát Slovenského rudohoria pozvoľna do Smolníckeho sedla /782 m/. Z hlavného chrbta vystúpajú ako tvrdoše Jedľovec a Lastovičí vrch. Z týchto výšok klesá svah na juh 4 - 5 km dlhými

rázovrchami ku dnu Košickej kotliny. Silne sklonené paralelné doliny majú len úzke údolné dná a konvenčné svahy. Chrbty rázsoch sú pomerne široké. To svedčí o silnej mladej hlbkovej erózii svahových potokov. Reliéf na fylitoch a porfyroidoch je prevážne hladký.

Od spomínaných tvarov sa zreteľne odlišuje reliéf len 2 - 3 km širokého pruhu pozdĺž severného okraja Slovenského krasu od Jasova po Hačavu. Tu je reliéf podobný predchádzajúcemu, len doliny sú nepomerne široké nivy s malým spádom. V juhozápadnej časti sa vyvinula v prostredí vrchokarbonských kryštalickejých vápencov s pruhmi bazických hornín polokrasová stupňovina s ostrejšie rezanými kontúrami a sieťou suchých delín.

Kavečanská vrchovina sa tiahne 1 - 3 km širokým pruhom medzi dolinou hornádu a hornatinou Slovenského rudohoria. Charakteristickým svahom je pomerne konštantná výška chrbtou, pohybujúca sa okolo 400 m n.m. Jednotlivé chrbty sú ploché a predstavujú zvýšok staršieho zarovnaného reliéfu. Kavečanská vrchovina spadá k Hornádu väčšinou značnými svahmi. Na karbonatických horninách vrchoviny sa lokálne vyskytujú krasové formy v netypickom vývoji.

Slovenský kras budujú monutné komplexy karbonátov stredného a vrchného triasu s prevahou vápencov. Jednotlivé planiny netvorí celok ako pôvodne v neogéne. Následkom vyzdvihnutia a uklonenia rozdelila sa pôvodne jednotná planina na časti. Na západe sú to nízke a dlhé planiny. Na juh od Turnianskej doliny sú planiny Dolného vrchu, na sever Horného vrchu, ktoré sú východné výbežky Silickej planiny. Prelomové kaňony Blatnice a Hájskeho potoka oddelili od Horného vrchu planiny Turnanskú a Jasovskú.

Koncom neogénu a azda ešte aj v staršom pleistocéne bol plochý terén vyzdvihnutý a uklonený na juh. Stará riečna sieť sa

sčasti rozpadla a prispôsobila priebehu pruhov mäkkých verfenských vrstiev. Blatnica pritom vyhĺbila jeden z divov karpatskej prírody Zádielský kaňon. Hájsky potok vytvoril vo svojom kaňone sústavu travertínových terás.

V súvislosti s prehĺbovaním kaňonov a pozdĺžnych antiklinálnych dolín začala poklesávať voda v krasových puklinách a vyprázdňovala zahĺbené podzemné kanály a rozširovala sieť puklín. Povrch vápencových planín skrasovatel. Na povrchu sa vytvorilo mnoho závrťov. Pod povrchom planín je mnoho jaskýň, z ktorých je známa len mála časť.

Čierna hora je morfológickým pokračovaním Slovenského rudohoria po ľavej strane Hornádu. Hoci predstavuje samostatnú jednotku je podľa Atlasu ČSSR z roku 1966 začlenená do podsústavy Západných Beskýd v Šarišskej vrchovine. Má pomerne konštruktívnu výšku hlavných chrbátov a silne rozčlenený reliéf. Vlastný masív je spestrený bralnými útvarmi na kremencoch.

Slanské pohorie predstavuje obrubu Košickej kotliny z východu. Ako mladá technická forma so stratovulkanickou štruktúrou má silne akcentovaný stredohorský reliéf, ktorý najvyššieho bodu dosahuje na Makovici s výškou 979 m n.m. Z hľadiska výšok vystupuje ako veľmi výrazné individuum. Slanské pohorie spolu s Miličom skladá sa z ryolitov, z ryolitových tufov a aglomerátov, z andezitov a z andezitových tufov a aglomerátov. Vyvreli v smere severo - južných zlomov v niekoľkých sopečných fázach. Staršie podľahli na konci neogénu erózii tak, že vznikol nízky plochy reliéf s ostrovnými vrchmi z odolnejších sopečných hornín. Ten bol v mladšom neogéne rozlamávaný. Niektoré kryhy poklesli, iné sa vyzdvihli a ponaklňali. Oživená sopečná činnosť vzniknuté prepadliny v pliocéne zaplnila a nakopila nové sopečné vrstvy.

Slanské pohorie sa rozpadá na viac horských skupín, oddelených sedlami. Na severe je to Makovica, ktorá oddeľuje od Šimonky Rankovské skaly. Za Drahovským sedlom sa dvíha Drahov so sieťou svahových dolín. Od Slanského sedla na juh je Milič. Na východnom svahu Miliča vznikol veľký zosúv kryh, v ktorom

vznikla panva jazera Veľká Izra.

Pri Herľanoch bol pred vyše sto rokmi navrtaný vrt, z ktorého v pravidelných intervaloch eruptuje minerálna voda do výšky 20 - 25 m po dobu 20 - 25 minút. V minulosti tu boli menšie kúpele využívajúce minerálnu vodu. Dnes objekty sú využívané na jazykovú prípravu zahraničných študentov.

Územie Košickej kotliny je typickým morfológickým a genetickým súborom tvarov s kotlinovým reliéfom. Po stránke morfolologickej, genetickej a pedologickej môžeme v kotline rozlíšiť dve formy. Rovinné územie poriečnych nív s terasami s najteplejšou klímou, so stálou spodnou vodou a úrodnými pôdami. Mierne zvlnený pahorkatinový reliéf vznikol rozbrázdnením plošejšieho dna panvy hlbokou eróziou riek v štvrtohorách. Na vyššie položených pahorkatinách medzi Hornádom, Torysou a Olšavou sa uchovávali častejšie zvýšky vrstiev neogenných štrkov, na ktorých sú pôdy menej úrodné.

V južnej časti Bodvy dno kotliny zaberá údolná niva, ktorá leží na mladších periglaciálnych náplavných kužeľoch z najjemnejších náplavov Idy, Čechanky a Bodvy. Jej povrch má nepatrný spád.

Turnianský výbežok Košickej kotliny je údolná niva naplavená s ťažkých ílovitých hĺn s malým spádom sa miestami zužuje do prelomov, inde sa zasa rozširuje a vytvára hlboké zálivy značných rozmerov. Tieto depresie dosť značných rozmerov sa využili pre budovanie rybníkov. Zosúvne územia sú rozšírené v hornádske - toryskej časti. Zosúvy sú založené na slienitých ílovitých, prípadne piesočitoílovitých až štrkovitých sedimentoch neogénu. Ide predovšetkým o kryhové zosúvy.

PÓDNE POMERY.

Vzhľadom na zložitú geologickú skladbu, geomorfologický

ráz reliéfu a iné pôdotvorné faktory sa prejavuje tiež v pôdných pomeroch značná rozrôznenosť a pestrosť. Urýchlenú eróziu podliehajú najmä ľahké piesočnaté pôdy a stredne ťažké hlinito-piesčité pôdy až hlinité pôdy. Karbonatické pôdotvorné substráty bez ohľadu na miestne bioklimatické pomery, dávajú vznik humusovo-karboematickým pôdám, čiže rendzinám. Podstatná časť Slovenského krasu je potretá rendzinami. Slovenské rudohorie hnedými lesnými pôdami nenasýtenými a Košická kotlina illimenizovanými pôdami. Illimenizované pôdy majú rôzne stanovištné vlastnosti podľa stupňa illimenizácie.

ERYTOGEOGRAFICKÝ PREHĽAD.

Územie okresu patrí do oblasti západokarpatskej flóry /*Carpatium occidentale*/, do obvodu Slovenskej predkarpatskej flóry /*Praecarpaticum slovacum*/, okresok Slanskej vrchoviny, okresok stredného Hornádu, okresok Slovenského rudohoria, obvod východobeskydskej flóry /*Beschidicum occidentale*/ s okreskom Šarišská vrchovina /zasahuje bezvýznamne/, oblasť stredo-európskej a východoeurópskej flóry /*Pannonicum*/ s obvodami pramatranskej xerothermnej flóry /*Matricum*/ s okrákom Slovenský kras, obvod xerothermnej panónskej flóry /*Eupannonicum*/ s okrákom južná časť Košickej kotliny.

Z uvedeného je vidieť, že územie patrí do niekoľkých obvodov a okreskov. Je to akosi "križovatkou" flóry panónskej s karpatskou. Samozrejme, že tieto územia sa aj navonok výrazne botanicky odlišujú ako výskytmi jednotlivých druhov, tak, aj celými fytoocenózami.

V SLOVENSKOM RUDOHORÍ prevládajú bučiny a pri južnej expozícii sa aj severnejšie vyskytujú dubiny, v ktorých sa uplatňuje hlavne dub ziaň /*Quercus petraea*/ a dub cer /*Quercus cerris*/

Z ihličnanov je pôvodná jedľa /*Abies alba*/, vo vyšších polohách je pôvodný smrek /*Picea excelsa*/, borovica /*Pinus silvestris*/ a smrekovec /*Larix decidua*/. Okolo potokov sú úzke pásy jelšových porastov a podmäčkané dubovo - hrabové lesy. Svahové sutiny, hrebeňové polohy s balvanitými a skeletovými rozvalinami osídľujú suťové lesy.

Z botanického hľadiska je zaujímavá lokalita z okolia Medzeva a Zlatej Idky s výskytom ponikleca otvoreného /*Pulsatilla patens*/. V najvyšších polohách rastú konštravo sfarbené /*Pestuca picta*/, kychavica Lobelova /*Veratrum lobelianum*/ a kamzičník rakúsky /*Doronicum austriacum*/.

Najväčšia časť KOŠICKEJ KOTLINY je premenená na polia, plochy lúk sa stále zmenšujú. Dubové a dubovohrabové lesy sa zachovali len výlučne v severovýchodnej časti. Už to svedčí, že územie je floristicky chudobné.

Z hľadiska botanického sú pozoruhodné výskyty cesnáku bledožltého /*Allium achrolencum*/, veronika dlholistá /*Veronica longifolia*/, jelša sivá a javor tatársky /*Acer tataricum*/ - všetky rastú v Paňovskom lese. Z okolia Šace je známy mečík strechovitý /*Gladiolus imbricatus*/, ľubovník rozprestretý /*Hypericum humifusum*/, cviec pochybný /*Veutemata dubia*/ a fialka slatinná /*Viola stagnina*/. Na rôznych miestach sa vyskytujú lipkavec severný /*Galium boreale*/, norel pľúcny /*Gentiana pneumonanthe*/, ďatelina otvorená /*Trifolium patens*/ a iné.

SLOVENSKÝ KRAS je najzaujímavejším územím našej panenskej oblasti. Bonatstvo rastlinstva súvisí s vápencovým substrátom. Najviac sú zastúpené teplomilné, ale miestami nájdeme aj horské druhy. Pokiaľ ide o lesy, na južných svahoch, sú pôvodné dubiny s hojným dubom plstnatým /*Quercus pubesceus*/. Na skalnatých rastie roztrusene mahalebka /*Cerasus mahaleb*/. Slovenský kras sa vyznačuje vlastnými endemitami: ostrevka Heuflerova /*Seslevia heufleriana*/, klinček Lumntzerov pavčasný /*Dianthus lianitzeri var. pseudopraecox*/, zbehovec Laxmanov /*Ajuga laxma-*

nií/, klasovec sivástý /*Asyneuma canescens*/ sa miestami hojne vyskytuje. V Zádielskej doline sa vyskytuje astra alpínska /*Aster alpinus*/, horec Clusiov /*Geutiana clusii*/ a soldanela uhorská /*Soldanella hungarica*/.

SÚČASNÝ STAV PRÍRODNÉHO PROSTREDIA OKRESU KOŠICE - VIDIEK.

Vymedzené časti javov prírody, ktoré majú podstatný význam a uplatňujú sa pri tvorbe prírodného prostredia súčasnej krajiny, sú prevedené na území okresu Košice - vidiek. Z charakteristických hodnôt jestvujúcich prírodných krajino-tvorných zložiek možno vyjadriť viacerými vynikajúcimi príro-dovedne vzácnymi a vysokohodnotnými územiami a lokalitami, ktoré sa zachovali napriek intenzívnej poľnohospodárskej vý-robe a urbanizácii krajiny ako doteraz zachované časti prí-rody. Za najcennejšie územia prírody v okrese možno považovať predovšetkým územie "Chránenej krajinnej oblasti Slovenský kras" so štátnymi prírodnými rezerváciami ZÁDIELSKÁ DOLINA vyhlásena v r. 1954 na ploche 199 ha za účelom ochrany rastlinných a ži-vočíšnych spoločenstiev na vápencových skalách.

Nad DRIEŇOVSKÝMI KÚPEĽAMI vyhlásená roku 1966 na výmere 77,79 ha za účelom ochrany skalných a lesných vápencových spo-ločenstiev Slovenského krasu.

TEPLICA vyhlásená roku 1950 na výmere 4,26 ha za účelom zachovania bukových dúbav a ich produkčných možností v Sloven-skom krase.

JASOV vyhlásená roku 1954 na výmere 26,85 ha za účelom rôznych lesných typov nad priestormi Jasovskej jaskyne.

MALÉ BRDO vyhlásená v roku 1950 na výmere 55,56 ha za ú-čelom ochrany lesných porastov a lesostepných spoločenstiev na

andezitovom podklade.

MAROCKÁ HOĽA vyhlásená roku 1950 na výmere 50,23 ha za účelom ochrany lesných porastov na andezitovom podklade.

VEĽKÝ MILIČ vyhlásená v r. 1967 na výmere 67,81 ha za účelom ochrany lesných porastov typologicky rôznorodých s hniezdiskami vzácných dravcov.

MALÝ MILIČ vyhlásená roku 1950 na výmere 14,95 ha za účelom ochrany zachovalých lesných spoločenstiev dubovo-bukového vegetačného stupňa v typickom druhovom zložení a štruktúre, ako aj ochrane dravého vtáctva.

BOKŠOV vyhlásená roku 1954 na výmere 74,58 ha za účelom ochrany lesných a skalných spoločenstiev s výskytom škumpy vlasatej /*Cotinus coggyzia*/.

BUJANOV vyhlásená roku 1966 na výmere 88,17 ha za účelom zachovania najvýznamnejšej lokality duba zimného s kvalitnou stromovou zásobou a teplomilnými druhmi.

HUMENEC vyhlásená roku 1953 na výmere 87,25 ha za účelom ochrany lesných spoločenstiev teplomilných dúbav.

ŠIVEC vyhlásená roku 1954 na výmere 57,78 ha za účelom ochrany rastlinných spoločenstiev a lesných porastov na vápencoch spolu so skalným bralom s ojedinelým výskytom tisu.

ZRÚCANINA HRADU SLANEC vyhlásená už v roku 1932 na ploche 13,59 ha za účelom ochrany zerotermnej vegetácie a lesných porastov na andezitovom podklade, ktoré dopĺňujú hradnú zrúcaninu.

VOZÁRSKA vyhlásená roku 1966 na ploche 76,63 ha za účelom zachovania lesných porastov pôvodného druhového zloženia s rastlinnými druhmi bukového stupňa.

V Slovenskom krase je významné chránené nálezisko TURNIANSKÝ HRADNÝ VRCH vyhlásené na výmere 13,79 ha v roku 1964 za účelom ochrany endemitu rumenice turnianskej /*Onosma tornensis*/ a ďalších suchomilných a vápnomilných druhov.

Mimo území vyhlásených treba pokladať za cenné lokality, ktoré majú predpoklady pre vyhlásenie za štátne prírodné rezervácie, ako Rankovské skaly, Kojšová hoľa, Kobylia hora, Peňovský les, Haniský les, Malá Izra a chránené výtvary Bida skala a Herľanský gejzír. Zachovanie týchto lokalít má veľký význam pre účely vedecko-výskumné, lesného hospodárstva a zachovanie prírodných hodnôt vôbec.

Výrazné a špecifické hodnoty prírodnej krajiny v okrese majú niektoré územia a krajinné priestory, ako sú : širší areál kúpeľov Štos, údolie Hornádu, Dargovský priesmyk s pamätníkom hrdinov oslobodzovacích bojov z II. svetovej vojny, doliny v Slovenskom rudohorí a Slanských vrchoch, prirodzené toky Torysy a Hornádu a Bodvy, s pôvodnými brehovými porastami, alúvia Olšavy a ďalších potokov s prilehlými lesnými porastami a lúkami, vodné nádrže a ďalšie umelé vodné plochy. K týmto územiám patria i zachovalé parky v okrese z ktorých sa najcennejší treba pokladať park v Jasove, Šemši, Nižnej Kanenici a ďalšie menej zachovalé.

Osobitné hodnoty na území predstavujú technické pamiatky /bývale hámre/ pri Medzeve a kultúrne pamiatky zrúcaniny hradov Turna a Slanec.

Okres sa vyznačuje intenzívnou poľnohospodárskou činnosťou. Intenzívne sa rozvíja výstavba všetkého druhu, z ktorej rekreačná výstavba sa málo realizuje podľa územno-plánovacej dokumentácie.

Medzi súčasné potencionálne zdroje, ktoré môžu negatívne ovplyvniť vývoj prírodného prostredia patrí priamo Cementáreň v Turni nad Bodvou, VSŽ a niektoré prevádzky z mesta Košíc a iné výrobné organizácie na území okresu, nepriamo zanedbania potreby rekultivácie plôch po hospodárskej činnosti. Patria sem tiež perspektívne sa rozširujúce urbanistické súbory, naj-

má mestá Moldava n/B. a Medzev a strediskové obce, rozvíjajúci sa priemysel a služby bez náležitej vybavenosti na likvidáciu odpadov.

Doposiaľ nevyplýva potreba obmedzenia hospodárskeho vývoja v krajine mimo územia CHKO Slovenský kras, naopak po zosúladení požiadaviek hospodárstva s ochranou prírody, má hospodárstvo všetky predpoklady ďalšieho rozvoja. Pritom treba zdôrazniť, že vzácne zachovalé územia a časti prírody nemožno chápať izolovane v krajine a vyčleniť ich s komplexu produktívnej krajiny. Naopak, treba pri využívaní prírodných zdrojov rešpektovať zvláštnosti týchto prírodných lokalít tak, aby bol umožnený ďalší vývoj tej zložky, ktorá je predmetom ochrany.

Živočíšstvo.

Ak si chceme vykresliť aspoň rámcovi obraz fauny okresu Košice-vidiek, musíme si uvedomiť, že okres tvorí niektoré podstatne odlišné geografické fenomény, ktoré priamo podmieňujú skladbu fauny na tomto území. Akousi centrálnou osou okresu je údolie riek Torysy a nižšie aj Hornádu, ktorá vytvára pomerne širokú Košickú kotlinu umožňujúcu migráciu živočíšnych druhov poludníkovým smerom. Južnú časť okresu tvorí nevelká Moldavská nížina s roztrúsenými zbytkami podmakaných plôch, alebo aj umelé budovanými vodnými plochami. Právobrežný, západný priestor okresu vyplňa horský masív Slovenského rudohoria a v južnej časti začiatok Slovenského krasu. Ľavobrežný priestor rieky Torysy v okrese vypínajú Slanské hory až po štátnu hranicu s MLR.

Každý z týchto priestorov podľa svojich klimatických podmienok určuje v základných rysoch skladbu fauny, ktorá sa však podstatne nevymíka z rámca bežnej karpatskej fauny.

Slanské hory hostia najmä v ich južnej časti niektoré vzácne druhy dravcov, ako sú napríklad orol kráľovský /*Aquila heliaca*/, orol kriklavý /*Aquila pomarina*/, orol malý /*Aquila hieraeetus pennatus*/, sokol rároh /*Falco cherrug*/, haja tmavá /*Milvus migrans*/ a iné. Vzácne sa tu vyskytuje tiež výr skalný /*Bubo bubo*/ a vzácny predstaviteľ východokarpatskej fauny - sova dlhochvostá /*Strix uralensis*/. Nechýba tu ani bočian čierny /*Ciconia nigra*/, krkávec čierny /*Corvus corax*/ a zo vzácnějších plazov najmä na vyhrevných andezitových skeletoch jašterica múrova /*Lacerta muralis*/ a užovka stromavá /*Elaphe longissima*/. V starých zahŕňajúcich bukových pňoch možno nájsť tiež vzácného zamatovca horského /*Rosalia alpina*/.

Slovenské rudohorie priberá niektoré ďalšie druhy montannej fauny chladnejšieho typu, ako je napr. orol skalný /*Aquila chrysaetos*/, oriešnica perlava /*Nucifraga caryocathactes*/, z plazov jašterica živorodá /*Lacerta vivipara*/. Čisté horské prítoky Hornádu, ako aj Bodvy sú možno poslednými refúgiami vzácnnej a chránenej vydry riečnej /*Lutra lutra*/ v okrese Košice-vidiek.

Torysa, ako ťahová cesta vtáctva vytvára hlavnú migračnú os okresom, ktorou najmä na jar, ale i v jeseni preťahuje pestrá paleta najmä vodného a pri vode žijúceho vtáctva. Zo vzácných migrantov treba spomenúť napr. žeriavy popelavé /*Grus grus*/, kršiak rybár /*Pandion haliaetus*/ a pod. Najmä vodné plochy okresu, bágroviská, alebo chovné rybníky priťahujú rôzne vodné vtáctvo.

Osobitnú pozornosť s celkovej charakteristiky si zasluhuje krasová oblasť okresu, ktorú však treba zhodnotiť vzhľadom na exkursné trasy III. Vsl. TOPu v celkovom kontex-

Ablepharus kitaibelii/, jediného u nás žijúceho druhu z čeľade scinkovitých, ktorej výskyt v krase je o to vzácnejší a pozoruhodnejší, že tieto lokality sú severnou hranicou jeho rozšírenia. Z ďalších teplomilných druhov plazov treba spomenúť teplomilnú jaštericu múrovu *Lacerta muralis*/, jaštericu zelenú *Lacerta viridis*/, užovku stromovú *Elaphe longissima*/, ktoré sa stretávajú na niektorých miestach sasa s horakým chladnomilným druhom jašterice živorodej *Lacerta vivipara*/. Podobné miešanie elementov možno pozorovať aj v ďalších skupinách stavovcov, najmä z triedy vtákov a cicavcov. Tak napr. výskyt teplomilných druhov zo skupiny piskorovitých - belozúbky, z netopierov podkovár veľký *Rhinolophus ferrum equinum*/, podkovár južný *Rhinolophus euryale*/, lietavec sťahovavý *Miniopterus schreibersii*/, zo stepných druhov syseľ obyčajný *Citellus citellus*/, ako aj niektoré ďalšie druhy na jednej strane a piskor horský *Sorex alpinus*/, orešica perlevá *Nucifraga caryocatactes*/ a jašterica živoroďa *Lacerta vivipara*/ na druhej strane svedčia o výraznom zvrate pásien v tomto nevelkom územnom celku.

Zo vzácnejších cicavcov tu žijú tiež plch obyčajný *Glis glis*/, plch hôrny *Dryomys nitedula*/, plšák lieskový *Muscardinus avelanarius*/. Z veľmi vzácných chránených druhov cicavcov ktoré ešte v Slovenskom krase žijú, je i vydra riečna *Lutra lutra*/, ktorá sa veľmi ojedinele vyskytuje v povodí rieky Slanej a Bodvy.

Najmenej ovplyvnenou živočíšnou skupinou špecifičnosťou krasového územia je trieda vtákov, pretože je pod vplyvmi avicenóz okolitých orografických celkov, najmä Slovenského rudohoria a avicenóz kultúrnej krajiny i vodných biotópov, ktoré sa vzájomne prelínajú. Nakoniec je to i nevelká rozloha územia vzhľadom na lokomočné schopnosti tejto živočíšnej skupiny. Celkový ráz svifauny zapadá do bežného rámca západných

Karpát, aspoň pokiaľ sa týka pôvodných, zachovalých zvyškov lesov v kaňonoch, dolinách a zvyškov plôch teplých dubrav a bučín. Samozrejme zásahom človeka do pôvodných lesov hlavne odlesnením teplých dubráv, došlo k trvalým kvantitatívnym a kvalitatívnym zmenám avicénóz, ktoré dnes môžu krásu charakterizovať. To čo môžeme z hľadiska vtácej fauny vyčleniť ako typické pre krásu krajinu stepných a lesostepných zoonóz celej oblasti Slovenského krasu, zahrňujúcej do seba samozrejme aj iné biotopy, je len veľmi málo.

Najvýznamnejším druhom vtáctva skalných stepí a lesostepí je teplomilný, lesostepný, ponto-mediterránný druh - strnádka *cia* /*Emberiza cia*/, ktorá tu na viacerých miestach /Plešivecká a Siľická planina/ hniezdi v premenlivých počtoch /15 - 20 párov/. Výskytové lokality strnádky *cia* v Slovenskom krase tvoria severnú hranicu jej európskeho rozšírenia. Ďalším pozoruhodnejším druhom tohoto biotopu je skalniar pestrý /*Monticola saxatilis*/, ktorý tu hniezdi najmä na menej prístupných skalných reliefskych stranách a planinách. Hniezdi tu tiež niekoľko druhov vtákov, ako sú skalniarik sivý /*Oenanthe oenanthe*/, trasochvost biely /*Motacilla alba*/, červienka obyčajná /*Eritacus rubecula*/, ako aj ďalšie krovinné a lesné druhy. Významným stepným druhom tohto biotopu, ktorý sa naň viaže viac - menej len trofický je sokol rároh /*Falco cherrug*/ 2 - 3 páry, ktorého areál rozšírenia sa tu topický čiastočne prekrýva s ďalším veľkým druhom sokola - sokolom sťahovavým, ktorý prišľacha viac do nasledujúcich biotopov.

Skupina vtáctva lesov, kaňovitých dolín a veľkých skalných útvarov je omnoho pestrejšia a silno podlieha vplyvu avicénóz najmä veľkého horského masívu - Slovenského rudohoria. Charakterizujúcu skupinu tu tvoria najmä druhy niektorých vzácných dravcov a sov, ako sú sokol sťahovavý /*Falco peregrinus*/, ktorého stavy sú v posledných rokoch kritické a obavy z jeho úpl-

ného vyhubytia nielen z krasu, ale z celého Slovenska celkom opodstatnené. Ako vzácny hniezdič sa tu vyskytuje hadiar krátkoprstý */Circus gallicus/*, orol kráľavý */Aquila pomarina/*, haja tmavá */Milvus migrans/*, ojedinele orol kráľovský */Aquila heliaca/*, orol skalný */Aquila chrysaetos/* a v poslednom čase boli pozorované v hniezdnom období i exempláre veľmi vzácného orla malého */Elanus pennatus/*. Zo sov je to najmä vzácny výr skalný */Bubo bubo/*, ktorý hniezdi na neprístupných skalách alebo strmých skalných stráňach v počte cca 7 - 9 párov. Vzácnosť sa vyskytujú zo sov ešte aj pôtik kapcavý */Aegolius funereus/* a kuvičok vrabčí */Glaucidium passerinum/*, ktoré sem môžu zaletieť zo Slovenského rudohoria. Zo vzácnějších krkavcovitých sa tu vyskytuje krkavec čierny */Corvus corax/*, ktorý hniezdi na skalách, alebo i na strémoch, orešnica perlavá */Nucifraga caryocatactes/*, ktorá sa potravne viaže na kroviskové formácie z výskytom liesky. Z datlovitých si zasluhuje zmienky tesár čierny */Dryocopus martius/*, z vzácnějších druhov potravou sa viažúcich na horské potoky je ako hniezdič bocian čierny */Ciconia nigra/*, trasochvost horský */Motacilla cinerea/*, vodnár obyčajný */Cinclus cinclus/* a v nižších polohách exotický-krásny rybárík obyčajný */Alcedo atthis/*. Okrem toho sa tu nachádzajú mnohé ďalšie chránené druhy typické pre jednotlivé typy vegetačných krytov a hypsometrických pásiem.

Skupina vtáctva kultúrnej krajiny a vodných biotopov zahrňuje druhy, ktoré nijako nemôžu byť charakteristické pre územie Slovenského krasu, ale sú len doplnujúcou komponentov vtáčej složky a možno ich tu spomenúť len pre úplnosť. Jedná sa najmä o synantropné chránené druhy vtákov, ako je napr. bocian biely */Ciconia ciconia/*, niektoré druhy sov - kuvič obyčajný */Athene noctua/*, plamienka driemavá */Tyto alba/*, ďateľ hnedkavý */Dendrocopus syriacus/* a pod. Najväčšiu sku-

pinu tvoria vodné a pri vode žijúce druhy, ktoré sa pri jar-
ných a jesenných migráciach zastavujú na vhodných biotopoch
popri vodných tokoch, ale najmä na rybníkoch v Hrhove a v Tur-
ní. Okrem transmigrantov sa tu ako hniezdič vyskytuje vlna
obyčajná /*Oriolus oriolus*/, veľmi vzácne kúdelníčka lúčna
/*Remiz pendulinus*/, kaňa močiarna /*Circus aeruginosus*/. Bol
celoročne pozorovaný i kršiak rybár /*Pandion haliaetus*/, vzác-
ny dravec, no jeho hniezdenie sa nezistilo. Ako hniezdiče sa
uvádzajú aj volávka popláva /*Ardea cinerea*/ a volávka purpu-
rová /*Ardea purpurea*/.

Živočíšna zložka chránenej krajinnej oblasti Slovenský kras
a Ládielskej doliny má dôležitý zástož prírodných hodnôtach to-
hoto územia a jej ochrana je nemenej dôležitá ako ochrana
ostatných zložiek a je vecou všetkých nás.

KLIMATICKÁ CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA.

Pestrosť orografických pomerov v okrese Košice-vídiok
s výškovým rozdielom polôh od 160 do 1231 m podmieňuje rôzno-
tvárnu klímu jednotlivých územných celkov. Podľa čsl. klima-
tickej klasifikácie nachádza sa územie okresu v troch základ-
ných klimatických oblastiach. Najväčšia a najnižšie položená
časť okresu, geograficky začlenená do Košickej kotliny, patrí
do teplej a mierne vlhkej klimatickej oblasti s chladnou zi-
mou. Má priemerne 50 až 65 letných dní s 600 až 700, v naj-
južnejšej časti iba 560 mm zrážok ročne, priemernú januárovu
teplotu okolo -3,5 °C a júlovú 18 až 20 °C.

Polohy v nadmorskej výške od 400 do cca 800 m, ktoré za-
hrňujú Slanské pohoria, prevážnu časť Slov. krasu a väčšiu
časť Slov. Rudohoria, spadajú do mierne teplej a mierne vlhkej

až vlhkej oblasti. Toto výškové pásmo má o niečo chladnejšie podnebie s počtom letných dní menený ako 50 v oku, ale s priemer. júlovou teplotou ešte nad 16°C . Z hľadiska insolácie sú z uvedených celkov klimaticky najpriazrivejšie južné exponované predhoria Slov. Rudohoria a odlesnené náhorne plošiny Jasovskej planiny, vyznačujúce sa veľkou slnečnosťou. Oblasť je podľa indexu zavlaženia a ročného úhrnu zrážok od 700 do 900 mm humídna, avšak v krasovej oblasti dochádza napriek dostatočným zrážkam vplyvom rýchleho odtoku zrážkovej vody do krasového podzemia k občasným zásucham v letnom období a v jeseni.

Najvyššie položená časť okresu - hrebene Slov. Rudohoria a severná obrubá Jasovskej planiny - patrí do chladnej klimatickej oblasti, ktorá má pri pomerne nízkej teplote /júlový priemer 14 až 16°C / a bohatých zrážkach /900 až 1 000 mm/ v celoročnej bilancii prebytok vlahy nad výparom. Prevažná časť zrážok /asi $2/3$ / vypadáva vo vegetačnom období s maximom v júni a júli, kedy sa na zrážkových úhrnoch najviac podieľajú dažde konvekčívneho pôvodu.

Územie okresu patrí do oblasti zvýšenej búrkovej činnosti s orografickým zosilňovaním zrážok pri juhozápadných cyklonálnych situáciách na náveterných svahoch Slovenského Rudohoria. V súvislosti s nízkymi úhrnami zrážok v zimných mesiacoch sú nížiny Košickej kotliny v zime pomerne skromne zásobené snehom. S pribúdajúcou nadmorskou výškou sa snehová pokrývka zvyšuje a na hrebeňoch Sl. Rudohoria dosahuje priemerné maximum 40 až 50 cm. Celé územie patrí do oblasti s dominantne prevládajúcim severným prúdením. Zvláštnosťou Košickej kotliny je občasný výskyt prudkých až burlivých, orograficky zosilňovaných severných vetrov, ktoré prispievajú k jej dobrej ventilácii. Ročný úhrn slnečného svitu dosahuje v nížinách v priemere 2 000 hodín.

HYDROLOGICKÉ POMERY.

Okres Košice-vidiek po hydrologicko geografickej stránke spadá z väčšej časti do povodia Hornádu a Torysy. Samostatnú ucelenú časť tvorí povodie Bodvy. K významnejším prítokom Hornádu zahrňujeme potok Balá, Čermel'ský a Myslavský potok /pravostranné prítoky / ľavostranný prítok Sopotnica. Významnejšie prítoky rieky Torysy sú Olšava so Svinickým potokom.

Režim prítoku zásadne ovplyvňujú klimatické pomery, najmä zrážky a teploty. Potoky odvádzajú najviac vody na jar z topiaceho sa snehu, menej v zime, keď sú zrážky viazané vo forme snehu. Dost vody majú v júni a v júli, čo súvisí so zrážkovým maximálom. Minimum vody dostávajú toky koncom leta a začiatkom jesene, keď padá málo zrážok a výpar je ešte pomerne značný.

V krasovom území Slovenského krasu nepramení ani jeden väčší povrchový tok. Krasovu plošinu rozrezávajú len povrchové toky, ktoré pramenia v nekrasovom, severne ležiacom Slovenskom Rudohorí.

Východná časť Slovenského krasu patrí do povodia rieky Bodvy, ktorá pramení na severnom svahu Osadníka, odkiaľ tečie smerom na východ, pri Jasove sa obracia na juh, tvoriac tak východnú hranicu krasového územia.

Povrchové vody, ktoré opúšťajú okres Košice predstavujú v dlhodobom priemere prietok $38 \text{ m}^3/\text{s}$, ktorého podstatná časť je z oblasti mimo okresu. Veľmi dôležitou zložkou celkovej hydrologickej bilancie sú podzemné vody. Zásob podzemných vôd s možnosťou využitia je $1,2 \text{ m}^3/\text{s}$. Najväčšie zdroje podzemných vôd sú v oblasti Slovenského krasu s vydatnosťou asi 400 l/s , ďalšiu časť tvoria väčšinou zásoby v náplavách rieky Hornád.

Najväčšími odberateľmi povrchovej vody sú VSŽ, ktoré musia mať k dispozícii 6 m³/s. Voda sa odoberá z riek Hornád a potrebný minimálny prítok sa zabezpečuje prostredníctvom vodnej nádrže Ružín.

Pri sezónnom nedostatku vody je určitým problémom i občasné odvedenie prebytočných veľkých vôd, ktoré spôsobujú značné škody. Plánuje sa preto ochrana pred nimi a to vybudovaním úprav Hornádu pod Košicami, Torysy a niekoľko iných úprav miestného charakteru.

SÚČASNÝ STAV ŠTÁTNEJ A DOBROVOĽNEJ OCHRANY PRÍRODY V OKRESE KOŠICE - VIDIEK.

Okres Košice-vidiek patrí medzi okresy z hľadiska zachovalosti prírodného prostredia medzi územie s najhodnotnejšími prírodnými krasami a prírodnými hodnotami. Svedčí o tom doterajší počet vyhlásených a pripravovaných na vyhlásenie časti prírody a území. Svojim charakterom predstavujú ojedinelé ukážky prírodného bohatstva, ktorých význam bude naďalej vzrástať. Už dnes pri rôznych príležitostiach sa zaznamenáva nárast návštevníkov prírody, ktorý priamo vyhľadávajú tieto miesta za účelom poučenia a turistiky. Vyhýbajú sa preplneným rekreačným centrám a namiesto toho vyhľadávajú pešou turistikou tiché a nerušené miesta prírody. Táto skutočnosť je iba prirodzeným dôsledkom potreby eliminácie negatívnych následkov na zdravie ľudí žijúcich v zhoršenom životnom prostredí. Jednu z úloh pri zachovaní takýchto najhodnotnejších území a časti prírody má aj štátna ochrana spolu s dobrovoľnou ochranou prírody v rezorte kultúry.

Úlohy ochrany prírody sa zabezpečujú so zameraním na:

- 1/ osobitnú ochranu
- 2/ ochranu prírodných pomerov krajiny
- 3/ výchovu a občiansku aktivitu
- 4/ organizačné a kádrové zabezpečenie

Osobitná ochrana prírody sa zameriava na územia a časti prírody, ktoré predstavujú najzaujímavejšie a z vedeckého hľadiska najcennejšie časti krajiny. Z celospoločenského hľadiska majú mimoriadny význam pre vedu, uspokojovanie zdravotno-rekreačných potrieb a kultúrno výchovne využitie. Pozornosť sa zameriava na zabezpečenie ochrany vyhlásených chránených území a časti prírody a budovania siete chránených území.

Na územie okresu zasahuje chránená krajinná oblasť Slovenský kras. Pre zabezpečenie uplatnenia ochranného režimu, sledovanie a dokumentovanie vývoja a ďalších úloh, je zriadená správa CHKO, ktorá je organickou súčasťou Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave. Zadielska dolina i chránené nálezisko Turnianský hradný vrch, Jasov, Teplica sa na území CHKO nachádzajú ako štátne prírodné rezervácie.

V okrese sú doposiaľ vyhlásené za štátne prírodné rezervácie : Bujakov, Humenec, Vozárska, Bokšov, Šivec, Malé Brdo, Veľký a Malý Milič, Zručanina hradu Slanec, chránený prírodný výtvor Biela skala a Herľanský gejzír. Hlavným motívom vyhlásenia ochrany bolo zachovanie lesných spoločenstiev v lesných komplexoch Slovenského rudohoria a Slanských vrchov. Obhospodarovanie lesných porastov sa uskutočňuje podľa vyhlásených ochranných mienok uplatňovaných pri vypracovaní lesných hospodárskych plánov pre jednotlivé lesné závody.

Sledovanie uplatňovania ochranného režimu v štátnych prírodných rezerváciách, zabezpečuje KEŠPSOP Prešov /pretože v okrese nie je vytvorená okresná pamiatková správa/ sa spo-

lupráca a ONV odborom kultúry, ním ustanovených spravidajcov a okresnej organizácie SZOPK. Podľa doterajších pozorovaní a skúseností zo strany užívateľov lezných plôch n' lochádza k poškodzovaniu týchto chránených území, ale určité problémy vznikajú s navštevníkmi štátnej prírodnej rezervácii Zručanina hradu Slanec, kde boli zaznamenané voľné založené ohne a rozhádzané odpadky vo väčšom množstve.

Viac problémov s hľadiska ochrany prírody má ochrana navrhovaných území na ochranu. V týchto územiach je potrebné zabezpečiť dodržiavanie ochranných podmienok navrhovaných pri spracovaní podkladov. Vyžaduje si to pochopenie a zodpovedný prístup zo strany užívateľov, aby neplánovali vykonávanie zásahov a neplánovali ich hospodársky využívať.

Ochrana vzácných a existenčne ohrozených ruhov rastlín živočíchov má nesmierne perspektívny význam v prírodných prostrediach s hľadiska biologického ekologického. Ich ochranu uskutočňujú ONV v spolupráci KSŠPSOP a okresnou organizáciou SZOPK.

Okresná organizácia SZOPK vznikla organizačným rozčlenením na Mestskú organizáciu Košice a okresnú organizáciu Košice - vidiek v roku 1976. Svoje sídlo má v Moldave nad Bodvou. Pozostáva zo 126 členov združených v dvoch základných organizáciách. Kolektívnych členov zatiaľ nemá.

Od založenia okresnej organizácie sa táto podieľala na plnení významných celospoločenských úloh, ktoré pre ochranu prírody a krajiny vyplývajú zo záverov XIV. a XV. sjazdu KSČ i Základ ďalšieho rozvoja štátnej ochrany prírody a krajiny v SSR, ktoré schválila vláda SSR dňa 1.9.1976. Zamerala sa hlavne na politicko organizačnú a kultúrno výchovnú činnosť, šírenia poznatkov o prírode, vysvetľovanie významu ochrany prírody, prednáškovú činnosť, organizovanie besied a použitím fil-

mov a diapozitívov, organizovanie účasti na seminároch a školeniach, chránených územiach, dopisovateľskú činnosť, zabezpečovanie služby v chránených oblastiach a ďalšie činnosti. Zvláštnu pozornosť venovala výchovno vzdelávacej činnosti medzi mládežou, škol, klubov mládeže, v krúžkoch malých prírodovedcov a mladých ochrancov prírody, pre ktorých boli organizované popri prednáškach a besedách výstavky ochranárskej literatúry, výstavky chránených rastlín, exkurzie v teréne a ďalšie formy.

Úlohou v nasledujúcom období bude podstatne rozšíriť členskú základňu okresnej organizácie i kolektívnym členstvom našich podnikov a závodov, zvlášť JRD, skvalitniť a rozšíriť kontakt okresného výboru s členskou základňou, budovať kadrové i organizačné systémy riadenia tejto spoločenskej organizácie a zabezpečiť jej ďalší finančný a materiálový vývoj.

V okrese máme dostatok schopností a síl, ako tieto problémy riešiť v záujme plnšieho uplatňovania všetkých funkcií okresnej organizácie.

CHRÁNENÁ KRAJINNÁ OBLASŤ SLOVENSKÝ KRAS.

Vyhláškou Ministerstva kultúry SSR čísla 110 zo dňa 31.8.1973 bola vyhlásená chránená krajinná oblasť Slovenský kras. Rozprestiera sa na území okresov Rožňava a Košice-vidiek. Dňa 18. októbra 1974 sa uskutočnilo slávnostné otvorenie CHKO v Rožňave. Chránená krajinná oblasť má celkovú výmeru 74 500 ha, z toho v okrese Rožňava 57 804 ha a Košice-vidiek 16 696 ha. Vlastná chránená oblasť pozostáva z troch samostatných území, ktorých hranice sa sčítajú s ekrajmi planín: Sillickej (včítane Horný a Dolný Vrch), Plešivskej a Koniaru. Celá oblasť patrí k územiu, ktoré v rámci Slovenska zaberá časť rudohorskej oblúka stredných Karpát. Pevrch CHKO patrí podľa členenia J.Hromádku ku niektorým orografickým jednotkám: Slovenský kras, Slovenské rudohorie, Rožňavská kotlina a Rimavská kotlina. Ochranné pásmo CHKO Slovenský kras zasahuje do niektorých susedných nekrasových území: v prvom rade je to orografická jednotka Slovenské rudohorie - južné strany a výbežky Gemerského rudohoria, južné strany Veleveckých vrchov ako časť Spišského rudohoria, Rožňavská kotlina. V doline Turne leží najnižšie miesto v oblasti a to východne od Veľkého rybníka pri Hrhove - 190 m nad morom.

Všetky toky odvodňujúce územie Slovenského krasu sa vlievajú do rieky Slanej, pričom rieka Bodva se svojimi prítokmi sa do nej vlieva až na maďarskom území. Slaná patrí do riečnej sústavy východoslovenských tokov a pramení v gemerskej časti Slovenského rudohoria. Je hlavným allochtónnym tokom na území CHKO. V oblasti odvodňuje južné strany Rudohoria, Rožňavskú kotlinu, Slovenský kras a východnú časť Rimavskej kotliny. Chráneným územím preteká približne juhozápadným smerom.

Z hľadiska výskytu podzemných vôd predstavuje územie CHKO veľmi zaujímavý prírodný komplex. Stretávame sa tu s negatívnymi formami reliéfu, ktoré z hľadiska výs-

kytu podzemných vôd disponujú pomerne značnými zásobami i s pozitívnymi formami reliéfu stredohorskej krajiny, ktorá sa vyznačuje na jednej strane veľkým nedostatkom podzemných vôd (Slovenské rudohorie) a na druhej strane až extrémnym bohatstvom podzemných vôd (územie Slovenského krasu).

Slovenský kras predstavuje floristicky najbohatší krasok panónskej flóry. Nachádzajú sa tu predovšetkým druhy xereterané, kalcifyty, početné druhy horské dealpínske a prealpínske, ktoré sa tu zachovali v inverzných roklinách, druhy endemitské, subendemitské, reliktné a pozoruhodný je aj výskyt acidofilných druhov na vápencových stanovištiach.

Endemity Slovenského krasu sú: rumenica turnianska, ostrevka Heuflerova, hloch domický, mukyňa rakúska a klinček pavčasný Lumnitzerov. Rastie tu zbehovec Laxmanov, ostrica krátkošijová, kandík psí zub, kozinec mechúrnatý, zanovät ležatá, gesparína smldníková a mnoho ďalších. Medzi význačné lokality patria: Domické škrapy, Hrušovská lesostep, Zádielská dolina (krasový kaňon, ktorý patrí medzi najbohatšie a biocenologicky najhodnotnejšie lokality na Slovensku), Brzotínske skaly, Turniansky hradný vrch, Gerlašské skaly, Plešivská lesostep, Hrušovská lesostep.

Územie CHKO Slovenský kras je z väčšej časti pokryté lesom. Organizačne lesy podliehajú pod správu Východoslovenským a Stredoslovenským štátnym lesom.

Súvislejšie lesné komplexy sa nachádzajú vo východnej časti CHKO, ktorú tvoria Jasovská planina, Teplická a Bugovská dolina, ako aj územie, ktoré siaha až po dolinu Čiernej Moldavy. Za druhý najväčší lesný komplex treba považovať Berčanskú planinu, územie severne od potoka Čremošňa medzi Drnavou a Zádielskou dolinou. Tretím súvislým lesným komplexom je južná polovica Plešivskej planiny.

Prevažná časť lesného fondu Silickej planiny, Horného vrchu a Zádielskej doliny je mozaikovite popretkávaná poľnohospodárskymi plochami.

Pôvodne bolo celé územie Slovenského krasu zalesnené listnatými porastmi, v ktorých mal prevahu dub. V severných a vyššie položených miestach boli lesy zmiešané. Vplyvom baníctva a hutníctva, ale predovšetkým rýchle sa rozširajúceho poľnohospodárstva začal les ustupovať. Súvislé porasty boli vyrubované a na vzniklé holiny sa tlačil hrab mieste pôvodného buka. Na svahoch planín v dôsledku odlesnenia a sústavného spásania došlo k splaveniu zemin a k vzniku škrapov. V týchto nových podmienkach sa mohli uplatniť len málo náročné dreviny a kroviny ako sú: dub plstnatý, mahalebka, drieň, svíb, trnka, hloch a pod., ktoré sa tak stali charakteristickými a dominantnými druhmi týchto porastov. Hlavnou drevinou zloženou v zachovalejších biocenózach je dub plstnatý, hojnú prímies tvorí cer, dub zimný, mukyňa, mahalebka, v niektorých typoch aj hrab, jaseň štíhly a manový.

Fauna: je rovnako pestrá ako flóra. Ešte civilizáciou nedotknuté územie poskytuje prirodzený úkryt mnohým inde už vážne ohrozeným druhom hlavne z ríše vtákov ako : sokol, rároh, orol kráľovský, hadiar krátkoprstý, sova uralská, výr skalný, bocian čierny, krakľa belasá, skaliar pestrý, strnádka cia. Spomedzi cicavcov sa na území CHKO okrem iných možno stretnúť s rysom ostrovidom, mývalovcom kunovitým, divou mačkou a kunou lesnou, či skalnou.

Na území CHKO Slovenský kras je vyhlásených 8 chránených prírodných výtvorov: jaskyňa Domica, Ardevská jaskyňa, Krásnohorská jaskyňa, Ochtinská aragazitová jaskyňa, jaskyňa Gombasek, jaskyňa Milada a Medvedia jaskyňa. Ide o zaujímavé výtvory prírody, ktoré slúžia výchovným a osvetovým cieľom.

O náučnom chodníku v Zádielskej doline sa v tejto stručnej informácii nezmieňujeme, lebo trasa je v programe III. Vsl. TOP a každý účastník dostane ku nej zvláštny smrievodcu.

**DARGOV-PAMÄTNÍK PADLÝM
SOVIETSKYM HRDINOM**

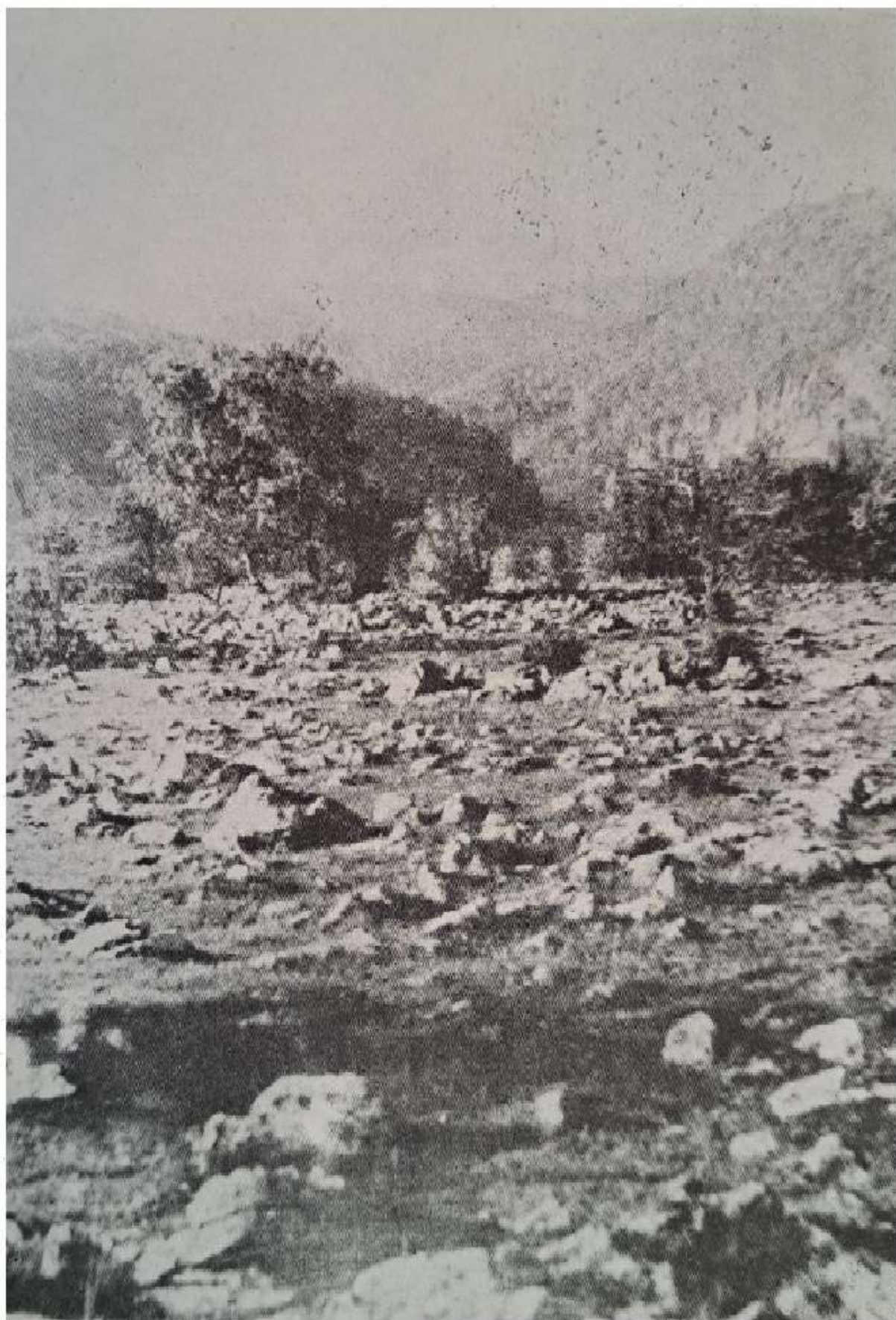
DRIENOVEC KÚPELE
BUDOVA HOTELA

**JASOV NESKOROBAROKOVÝ KLÁŠTOR
S PARKOM**

ZÁDIELSKÁ DOLINA

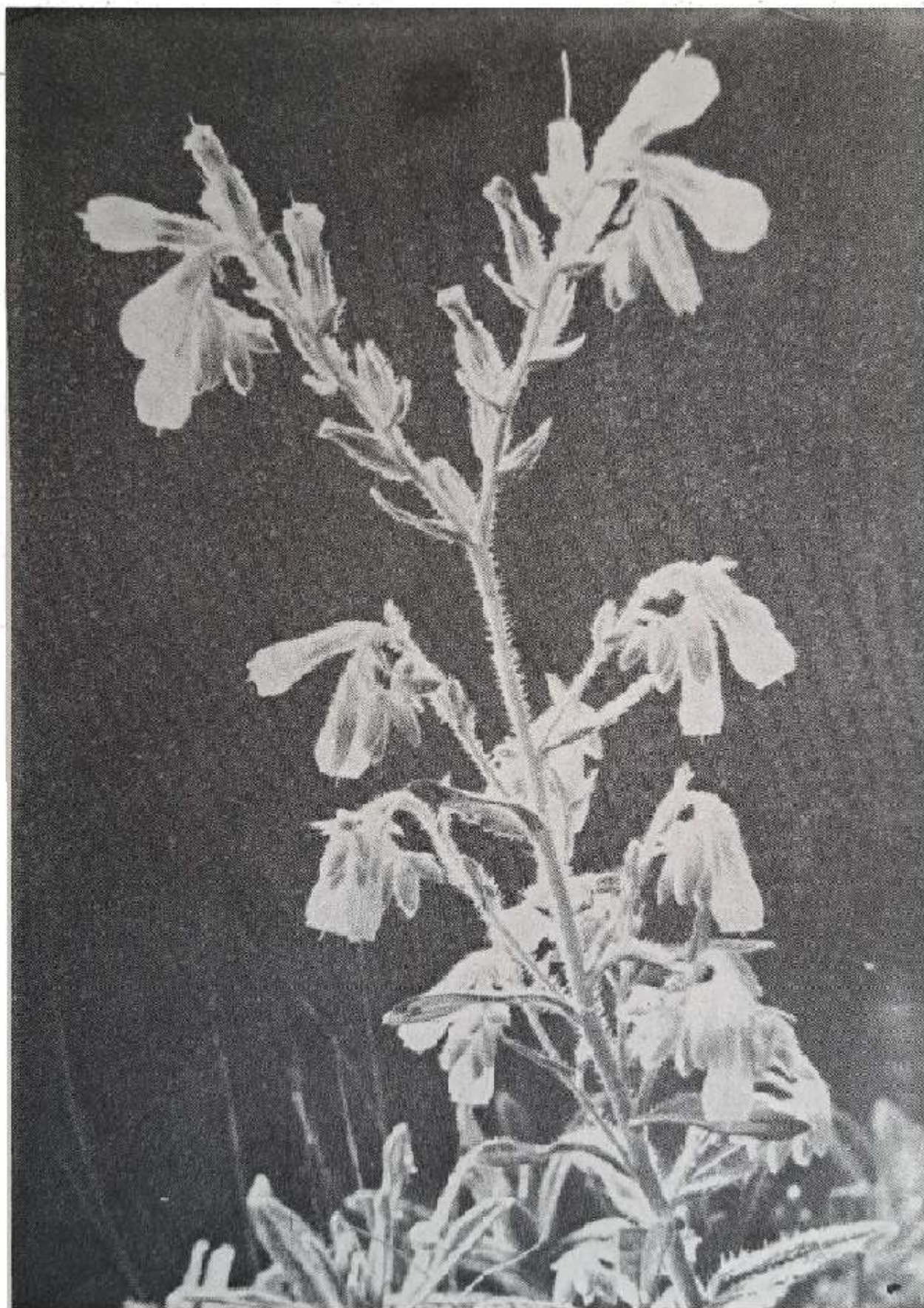
ZÁDIELSKÁ PLANINA - ŠKRAPOVÉ POLE

TURNIANSKY HRADNY VRCH

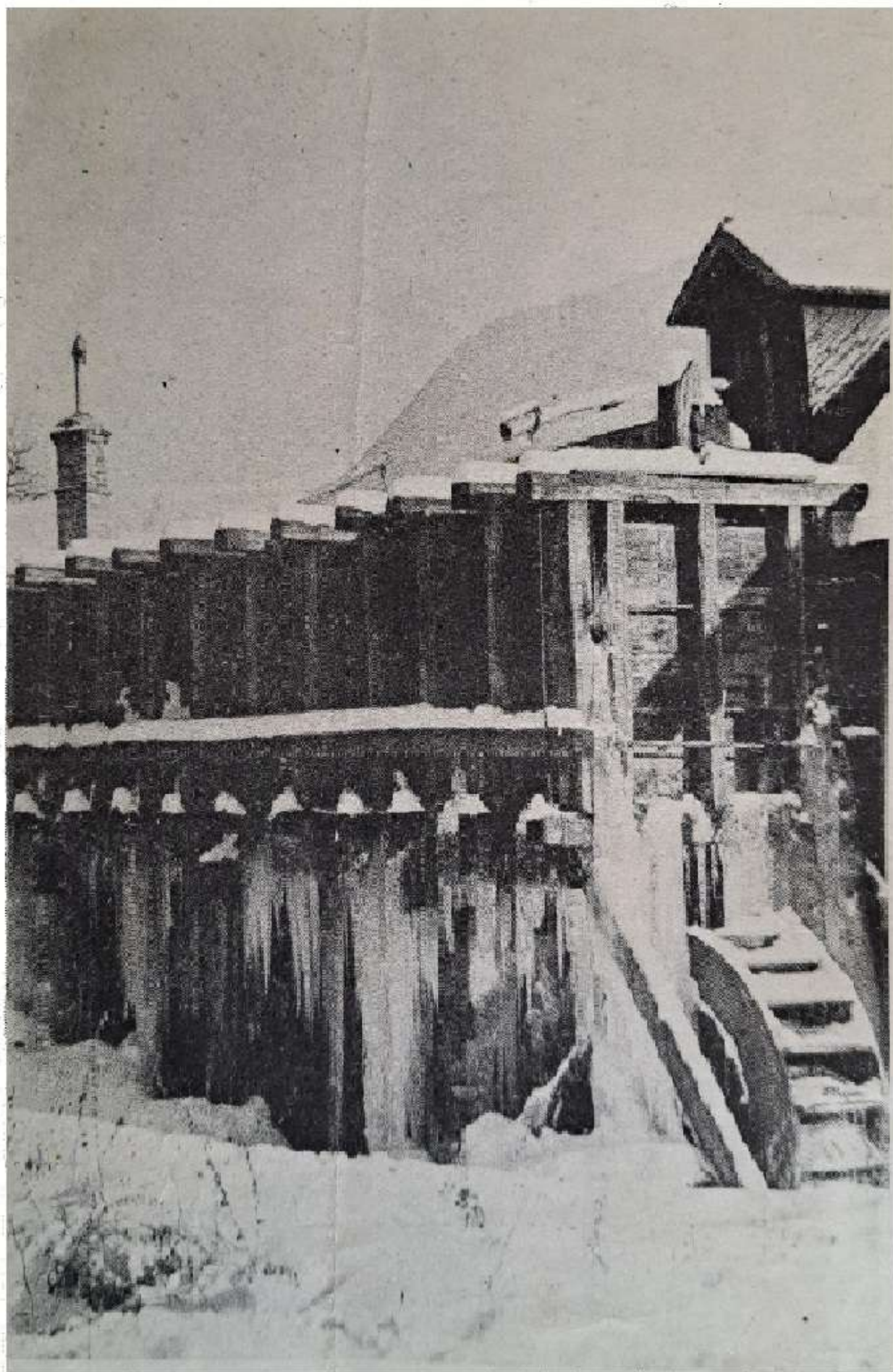
J A S O V " J A S K Y Ň A

RUMENICA TURNIANSKA
OSNOMA TORNENSIS L.

SOVA UŠATÁ

MEDZEV - HÁMOR